

**STUDIU ARHEOLOGIC (EVALUARE TEORETICĂ) PRIVIND
PATRIMONIUL
ARHEOLOGIC PENTRU ZONELE AFECTATE DE PROIECTUL
REABILITAREA, CONSERVARE ȘI PUNEREA ÎN VALOARE A
CASTRULUI ROMAN JIDAVA (JIDOVA) DIN CASTRUL DE EPOCĂ
ROMANĂ DE LA CÂMPULUNG - JIDOVA (COD RAN: 13506.02; COD
LMI – 2015: AG-I-s-A-13357.02; LMP – UNESCO, COD: 7.8.1 parte a
componentei 7.8. Jidova din bunul cultural serial Frontierele Imperiului
Roman – Dacia (FRE-Dacia)**

Beneficiar:

CONSILIUL JUDEȚEAN ARGES

© 2025 – Nicio parte a acestei documentații nu poate fi fotocopiată, multiplicată, reprodusă etc. fără acordul prealabil scris al autorului.

CUPRINS

1. Rezumat non-tehnic	4
2. Introducere	5
3. Localizarea sitului	7
4. Regimul juridic al sitului și cadrul legislativ	8
5. Obiectivele studiului	10
6. Metodologia aplicată în realizarea studiului	11
7. Istoricul cercetărilor	11
8. Scurtă prezentare a situației arheologice.....	15
9. Propuneri.....	56
10. Bibliografie	61
11. Planuri	64

1. REZUMAT NON-TEHNIC (SUMAR)

Studiul de față este elaborat cu scopul de a oferi o imagine asupra potențialului arheologic (gradul de afectare, conservare și cercetare) a zonelor afectate de implementarea proiectului cu tema: *Reabilitarea, conservare și punerea în valoare a castrului roman Jidava (Jidova)* din situl Castrul roman de la Câmpulung. Componenta arheologică a proiectului este deosebit de importantă, întrucât aproape toate cele cinci zone de cercetare, respectiv toate cele 15 sectoare de cercetare arheologică (vezi planul nr. 1):

1. Zona centrală (*latera pretorii*), cu sectoarele: A. *Principia*, B. Edificiul cu hipocaust (clădirea ofițerilor), C- *Horreum*; D – *Horreum Vest* – Zidul de incintă; E – *Praetorium*; F – *Praetorium Est* – Zidul de incintă;

2. Zona de la sud (din față) de clădirile de piatră (*praetentura*) cu sectoarele: H – *praetentura dextra* (vest față de *via praetoria*), G – *praetentura sinistra* (est față de *via praetoria*);

3. Zona de la nord (din spate) de clădirile de piatră (*retentura*) cu sectoarele I – *retentura dextra* (vest față de *via decumana*), J – *retentura sinistra* (est față de *via decumana*),

4. Sistemul defensiv al castrului cu sectoarele: K – latura de sud a castrului (cu trei sub-sectoare K1 – *porta praetoria*, K2 – curcina dintre colțul de SV al castrului și *porta praetoria*; K3 curcina dintre *porta praetoria* și colțul de SE al castrului); L – latura de est a castrului (cu trei sub-sectoare: L1 – *porta principalis sinistra*; L2 – curcina dintre colțul de SE al castrului și *porta principalis sinistra*; L3 – curcina dintre *porta principalis sinistra* și colțul de NV al castrului); M – latura de nord a castrului (cu trei sub-sectoare M1 – *porta decumana*; M2 – curcina dintre colțul de NE al castrului și *porta decumana*; M3 – curcina dintre *porta decumana* și colțul de NV al castrului); N – latura de vest a castrului (cu trei sub-sectoare: N1 – *porta principalis dextra*; N2 – curcina dintre colțul de NV al castrului și *porta principalis dextra*; N3 – curcina dintre *porta principalis dextra* și colțul de SV al castrului)

5. Zona *extra-muros* cu două sectoare: O – Sud *extra-muros* și P – Sud-Vest *extra-muros*. Întrucât, în cadrul proiectului, drumurilor li se acordă o importanță deosebită, și acestea vor fi tratate separat, legându-le și de traseele de vizitare.

Prezentarea structurilor arheologice se va face pe zonele și sectoarele arheologice enumerate anterior. Gradul de afectare al celor 15 sectoare este diferit de implementarea proiectului, cele mai expuse (cu un grad mare de afectare) fiind sectoarele: F – *praetorium Est* – Zidul de incintă; H – *praetentura sinistra* (est față de *via praetoria*) cu sub-sectorul L2 ; K –

latura de sud a castrului, L – latura de vest a castrului și O – Sud *extra-muros* și P – Sud-Vest *extra-muros*.

Pornind de la observațiile de specialitate, formulate pe baza documentării, au fost stabilite zonele în care se impune cercetare arheologică preventivă și supraveghere arheologică.

2. INTRODUCERE

Castrul roman de la Câmpulung–Jidova este localizat în fața pasului Rucăr-Bran, în partea de sud a orașului Câmpulung–Muscel, cartierul Pescăreasa, în punctul „Jidova”. Acesta datează din epoca romana, fiind construit cel mai probabil în timpul dinastiei Severilor, la sfârșitul secolului al II-lea sau începutul al III-lea p. Chr. și abandonat la mijlocul secolului al III-lea p. Chr.

Castrul de la Jidova face parte din linia romană de fortificații din vestul Munteniei cunoscută în literatura de specialitate sub numele de *limes Transalutanus*. Aceasta se întindea de la Dunăre până în fața pasului Bran, pe o lungime de circa 235 km, la o depărtare de circa 10-50 km est de râul Olt și era compusă dintr-o serie de caste, unite printr-un drum și protejate în partea de răsărit de un val de pământ, cunoscut popular sub denumirea de Troian, acolo unde traseul nu urma un curs de apă (PETOLESCU 2005, 271; TEODOR 2013, 3-10; MARCU 2016, 6). Castele situate de-a lungul acestei linii de fortificații sunt următoarele: Flămânda, Putineiu, Băneasa, Valea Urluii, Roșiori de Vede, Gresia, Crâmpoia, Urlueni, Fâlfani, Săpata de Jos, Albota, Purcăreni și Jidova.

Primele precizări cu privire la traseul valului au fost făcute la sfârșitul secolului al XIX-lea, de către C. Schuchhardt (1885). Ulterior acestui moment, în jurul anului 1900, Grigore Tocilescu și Pamfil Polonic au descris amănunțit traseul valului. Tot la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea sunt făcute și primele săpături în unele fortificații de pe limesul Transalutan (la Săpata, Jidova). În perioada dintre cele două războaie mondiale, sunt efectuate săpături arheologice în castele de la Săpata și Băneasa. Cercetări arheologice sistematice sunt efectuate începând din anii 1960, castrul de la Jidova fiind între primele fortificații în care se reiau săpăturile arheologice.

În privința denumirii pe care o poartă acest sistem de fortificații, aceea de *limes*, după unii cercetători ea este considerată improprie (vezi opinia Ioanei Bogdan-Cătănicu – BOGDAN-CĂTĂNICIU 1998, cf. PETOLESCU 2005, 271, MARCU 2016, 11). Desigur, disputa pleacă de la sensul pe care îl are termenul de *limes*, în accepțiunea modernă el fiind identificat cu frontiera militară, dar în realitate, în secolele II-III p. Chr., el exprimă delimitări

de spații, de la un simplu șanț, drum, val de pământ sau zid și nu o graniță fortificată, pentru frontieră romanii folosind termenii *finis* sau *ripa* (MARCUS 2016, 5). Datarea acestei linii de fortificații este mult disputată în istoriografiei, atât momentul construirii, cât și momentul abandonului, nefiind clar precizate. Momentul constituirii sale a fost plasat fie la începutul secolului al II-lea, în timpul împăratului Hadrian (BOGDAN-CĂTĂNICIU 1998, 86-111), la sfârșitul secolului al II-lea, în timpul împăratului Septimius Severus (Gr. Tocilescu și D. Tudor) sau la începutul secolului al III-lea, în timpul împăratului Caracalla (PETOLESCU 2005, 276-278, vezi la același autor și discuțiile privind toate ipotezele care privesc momentul constituirii *limes*-ului).

Momentul abandonării limesului Transalutan a fost pus inițial pus în legătură cu atacurile carpice din anul 238, opinie exprimată de Vasile Christescu pe baza descoperii în castrul de la Săpata de Jos a unui tezaur monetar, ale cărui ultime emisiuni au fost datate în timpul lui Gordian al III-lea. Ulterior, pe baza restudierii tezaurului de la Săpata, dar și a descoperirilor monetare din castrul de piatră de la Jidova, distrugerea limesului Transalutan a fost plasată în timpul împăratului Filip Arabul (POPESCU, PETOLESCU, CIOFLAN 1984, 15-16; PETOLESCU, MATEI-POPESCU, DUMITRESCU 2021, 137).

Castrul cu zid de piatră de la Jidova este singura fortificație cu zid de piatră de pe *limes*-ul *Transalutan*, fiind totodată și punctul cel mai intens cercetat de pe această linie de fortificații. Primele mențiuni despre castrul de la Jidova apar la sfârșitul secolului al XVII-lea (F. Marsigli). De asemenea, primele cercetări arheologice sunt efectuate la sfârșitul secolului al XIX-lea, de către Dimitrie Butculescu (1876). În anul 1901, Pamfil Polonic efectuează săpături mai ample în castrul de piatră. Tot el identifică în teren castrul cu val de pământ situat la 300 m sud față și urmele drumului roman.

În 1962, la inițiativa Institutului de Arheologie București, sunt reluate cercetările arheologice în castrul de la Jidova. Dacă în alte puncte de pe *limes*-ul *Transalunus*, cercetările arheologice au fost efectuate pe durate a 10-15 ani, la Jidova, acestea se desfășoară neîntrerupt de peste 60 de ani.

Data fiind această situație, descoperirile arheologice făcute la Jidova au adus contribuții importante la stabilirea planimetriei fortificației, a fazelor constructive, la datarea ei și implicit a *limes*-ului *Transalutan*. De asemenea, din anul 1970, clădirile care au servit ca bază a întreprinderii miniere Pescăreasa, au fost recondiționate, primind funcționalitatea pe care o au astăzi: muzeu și bază arheologică.

Muzeul a fost conceput de la început ca un muzeu al *Limes*-ului *Transalutanus*. În paralel (1965-1975), au fost întreprinse lucrări de consolidare la magazia de cereale (*horreum*),

clădirea comandamentului (*principia*), edificiul mic cu hipocaust (așa-numita „clădire a ofițerilor), precum și *porta decumana*.

În 1985, a fost demarat un proiect care a avut ca obiectiv principal reconstituirea integrală a laturii sudice a castrului și adiacent, lucrări de consolidare la clădirile din zona centrală a castrului la turnurile de curtină și turnurile de poartă. În 1993, proiectul de restaurare și conservare a fost stopat din lipsă de finanțare.

De asemenea, trebuie să amintim că în perioada 1938-1952, pe suprafața castrului au fost construite clădiri și amenajate unele instalații care au servit ca baza pentru Întreprinderea Minieră Pescăreasa. Cu toate acestea, cercetările arheologice au arătat că gradul de afectare nu a fost unul grav, astfel încât fortificația se află în prezent într-o stare bună de conservare.

Studiul de față urmărește să expună situația existentă reflectată de literatura de specialitate și sursele istoriografice, inclusiv cartografice, pentru situl *Castrul roman Jidova*, înscris în Repertoriul arheologic național, cod 13506.02, monument de importanță națională, cu cod LMI, AG-I-m-A-13357.02 (denumit: castrul de piatră Jidava). Recent, din anul 2024, situl face parte din Lista Patrimoniului Mondial – UNESCO, fiind parte componentă a bunul cultural serial Frontierele Imperiului Roman – Dacia (FRE-Dacia), cod 7.8.1.

3. LOCALIZAREA SITULUI

Fortificațiile romane de la Câmpulung, respectiv castrul cu zid de piatră și castru cu val de pământ, sunt amplasate din punct de vedere administrativ în partea de sud a municipiului Câmpulung, în cartierul Pescăreasa, în punctul numit „Jidova” sau „Uriașa”.

Din punct de vedere geografic, fortificațiile romane de la Jidova se află la intrare în depresiunea Câmpulung – Muscel, subunitate de relief aflată în Subcarpații Getici, la sud de intrarea în pasul Rucăr – Bran.

Castrele de la Câmpulung Jidova sunt situate pe terasa malului drept a Râului Târgului. Malul estic al terasei este abrupt, fortificațiile romane fiind dispuse către marginea terasei, la 300 m unul față de altul.

Castrul de piatră, care face obiectul prezentului studiul, se află la circa 100 m E față de DN73 (Pitești-Câmpulung), între acest drum și cursul Râul Târgului, vizavi de Liceul Minier și punctul CFR Pescăreasa (fig. 1-3).

Fig. 1. Delimitarea castrelor de la Câmpulung-Jidova conform fișei RAN (sursa: <https://map.cimec.ro/Mapserver/?layer=ran&cod=13506.02#>).

4. REGIMUL JURIDIC AL SITULUI ȘI CADRUL LEGISLATIV

Din punct de vedere urbanistic, situația juridică a sitului este următoarea: terenul și construcții existente, vestigii arheologice, muzeu, clădire bază arheologică, sunt proprietatea publică a Consiliului Județean Argeș (conform HG nr. 447/2002 și HGJ 38/1999) și se află în administrarea Muzeului Județean Argeș (conform HCJ nr. 17/29.01.2021), înscris în cartea funciară a municipiului Câmpulung nr. 86838.

Suprafața totală a imobilului este de 19.740 mp și este compus din teren, ruine arheologice și:

- corp C1 muzeu Sc= 463 mp
- corp C2 cabina poartă Sc= 17 mp
- corp C3 Anexa Sc= 61 mp
- corp C4 Anexa Sc= 63 mp
- corp C5 Anexa Sc= 5 mp

Imobilul este delimitat de locuințe, drumuri cu deservire locală și garduri.

Fig. 2. Amplasarea castrului roman Jidova în teren cu limitele de proprietate.

Castrul are formă dreptunghiulară, cu laturile de 132,35 m și 98,65 m.

Castrul roman Jidova este clasat în Lista Monumentelor Istorice (2015) din Județul Argeș ca subcomponentă a sitului-monument istoric „Sectorul nordic al Limesului Transalutan” cod LMI : AG-I-m-A-13357, având următoarele coordonate:

- nr. curent: 9;
- denumire: castrul de piatră Jidava;
- cod LMI: AG-I-m-A-13357.02;
- adresă: Limes Transalutanus, cartier Pescăreasa, în dreptul Grupului Școlar Minier, la 6 km S de centrul municipiului Câmpulung, la 300 m de castrul de pământ;
- datare: la sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea.

Castrul roman Jidova este înscris în Repertoriul Arheologic Național, unde apare cu denumirea de: *Castrul de epocă romană de la Câmpulung – Jidova*, cod sit: 13506.02.

Totodată, situl este înscris în Lista Patrimoniului Mondial (LMP UNESCO) conform deciziei WHC/24/46.COM/8B adoptată la New Delhi în 27 iulie 2024, unde este denumit convențional 7.8.1 – *Situl roman de la Câmpulung – Jidova I*, parte a componentei 7.8. *Jidova* din bunul cultural serial *Frontierele Imperiului Roman – Dacia (FRE-Dacia)* (<https://limesromania.ro/ro/articole/situri-arheologice/>).

Dat fiind acest statut intervențiile de orice natură se vor supune rigorilor impuse de legislația internă și internațională:

- Legea 422/2001 republicată pentru protejarea monumentelor istorice;
- Ordinul Ministrului Culturii și Cultelor nr. 2828/2015 pentru modificarea anexei nr. 1 la Ordinul Ministrului Culturii și Cultelor nr. 2.314/2004 privind aprobarea Listei monumentelor istorice, actualizată, și a Listei monumentelor istorice dispărute;
- Legea nr. 50/1991 republicată privind autorizarea lucrărilor de construcții, cu modificările și completările ulterioare;
- Legea nr. 150/1997 pentru ratificarea Convenției europene pentru protecția patrimoniului arheologic (revizuită);
- Ordonanța Guvernului nr. 43/2000 republicată privind protecția patrimoniului arheologic și declararea unor situri arheologice ca zone de interes național cu modificările și completările ulterioare;
- Ordinul Ministrului Culturii și Cultelor nr. 2518 din 4.09.2007 privind aprobarea Metodologiei de aplicare a procedurii de descărcare de sarcină arheologică;
- Ordinul Ministrului Culturii Nr. 2071 din 30.06.2000 privind instituirea Regulamentului de organizare a săpăturilor arheologice din România;
- Ordinul Ministrului Culturii și Patrimoniului Național nr. 2562 din 4.10.2010 privind aprobarea Procedurii de acordare a autorizațiilor pentru cercetarea arheologică;

În ceea ce privește legislația internațională, printre cele mai importante referințe cităm:

- Convenția privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural (Paris 1972) adoptată prin decretul nr. 187/1990;
- Convenția Consiliului Europei privind protecția și salvagardarea patrimoniului arhitectural, adoptată la Granada, 1985, ratificată de România la 21.12.2001
- Convenția Consiliului Europei privind protecția patrimoniului arheologic (revizuită), La Valletta, 1992, ratificată la 21.12.2001

5. OBIECTIVELE STUDIULUI

Studiul de față are ca obiectiv principal realizarea unei evaluări arheologice teoretice pentru patrimoniul arheologic cunoscut al sitului Castrul roman de la Câmpulung – Jidova în contextul implementării proiectului: *Reabilitarea, conservarea și punerea în valoare a castrului roman Jidova (Jidava)*.

În acord cu Standardele și Procedurile arheologice instituite prin Ordinul Ministrului Culturii nr. 2392 din 06.09.2024, scopul evaluării teoretice este de a colecta informații despre

potențialul arheologic al zonelor afectate de proiectul de reabilitare și conservare a sitului *Castrul roman Câmpulung – Jidova*, indicând inclusiv prezența sau absența acestuia, caracterul, distribuția spațială, datarea, integritatea, starea de conservare și calitatea relativă, pentru a îl putea evalua în context, în vederea:

- formulării unei strategii de asigurare a înregistrării, conservării, restaurării sau managementului structurilor arheologice;
- formulării unei strategii pentru o viitoare cercetare, intruzivă/distruktivă, în cazul în care caracterul sau valoarea potențialului arheologic nu sunt suficient cunoscute pentru a permite o decizie imediată;
- formulării unor propuneri pentru cercetarea ulterioară, în cadrul unui Proiect de cercetare arheologică.

6. METODOLOGIA APLICATĂ ÎN REALIZAREA STUDIULUI

În vederea completării bazei teoretice a documentării, au fost parcurse: sursele cartografice din secolele XVIII-XIX, editate și inedite; rapoartele lui Dimitrie Butculescu din anul 1876 (Butculescu 2009, 41-97); rapoartele manuscrise ale lui Grigore Tocilescu aflate la Biblioteca Academiei Române, inedite (Tocilescu 1900, f. 204-235), studiile și rapoartele arheologice privitoare la situl de la Jidova.

De asemenea, au fost utilizate planuri de săpături efectuate și fotografii (cele mai multe inedite) care ilustrează aspecte din timpul cercetărilor arheologice și lucrărilor de reabilitare și restaurare.

7. ISTORICUL CERCETĂRILOR

Castrul roman de la Jidova este cunoscut încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea, în special după ce Luigi Ferdinand de Marsigli, ofițer de geniu în armata austriacă, vizitează mai multe situri romane din Oltenia (Drobeta, Sucidava, Romula). Ajungând și la Câmpulung-Muscel, în anul 1689 consemnează o fortificație sub numele de "Jidova" (redată într-o formă coruptă: Sidova). Ofițerul sesizează că are în fața sa o fortificație romană și oferă pentru aceasta o scurtă descriere însoțită de un plan schematic (MĂNDESCU 2014, 16-21; TUDOR 1936, 92-94, fig. 4). Lucrarea lui Marsigli apare abia în 1726, dar informațiile sale sunt preluate de cartografi mai devreme, astfel Guillaume Delisle, marchează și pe harta sa de la 1703 (Harta Ungariei și a regiunilor care i-au fost supuse altă dată) fortificația de la Jidova, care apare cu

aceeași formă coruptă ca la Marisgli „*Sidoua*” (MĂNDESCU 2014, 29). Prima mențiune a fortificației, apare la 1699, pe harta Transilvaniei realizată de Giovanni Morandi Visconti, acesta din urmă colaborând cu Marsigli. Pe harta rusă din 1835 a Principatelor Române, fortificația apare cu numele de „Chidov”. La mijlocul sec. XIX, Constantin D. Aricescu face o serie de digresiuni cu privire la numele locului și postulează ideea existenței aici, înainte de cucerirea romană, a unei dave geto-dace, al cărei nume ar fi fost „Jidava”. Istoricul câmpulungean oferă o descriere a cetății, face mențiunea despre existența unui puț, care este reală.

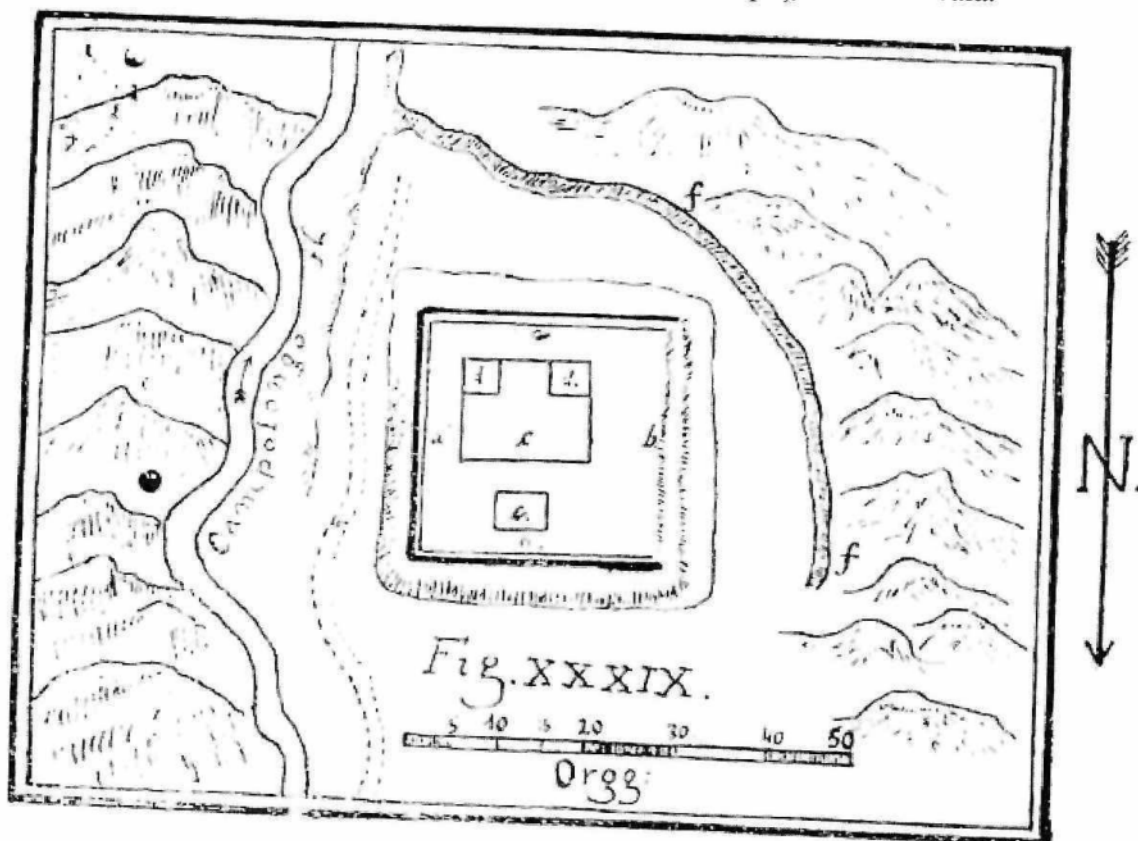

Fig. 3. Schița de plan alcătuită de L. F. Marigli (după TUDOR 1936).

Primele săpături arheologice sunt efectuate în castru la 1876 de Dimitrie Butculescu. Acesta a dezvelit laturile de nord și de vest ale castrului, a făcut unele săpături în zona porților (intervențiile sale la porțile de pe laturile de V și de E au fost observate de P. Polonic, care le consemnează în rapoartele sale), la *principia* (pe planul său sunt figurate *basilica* și cele trei încăperi de pe latura de nord a construcției). Printre descoperirile făcute atunci se numără vârfuri de săgeți, ustensile de bronz, ceramică, câteva cărămizi cu *graffiti* și monede de la Gordian III și Geta.

Săpături mai ample a făcut în 1901 Pamfil Polonic, din dispoziția lui Gr. Tocilescu (directorul Muzeului Național de Antichități). Din notele manuscrite ale lui Polonic (păstrate la Biblioteca Academiei Române), se cunoaște un prim plan al castrului, pe care sunt figurate

și două edificii din zona centrală: *principia* și *horreum* și pe care le-a cercetat. De asemenea, a făcut săpături la toate cele patru porți ale castrului, iar la nord de *porta decumana* a sondat șanțul castrului.

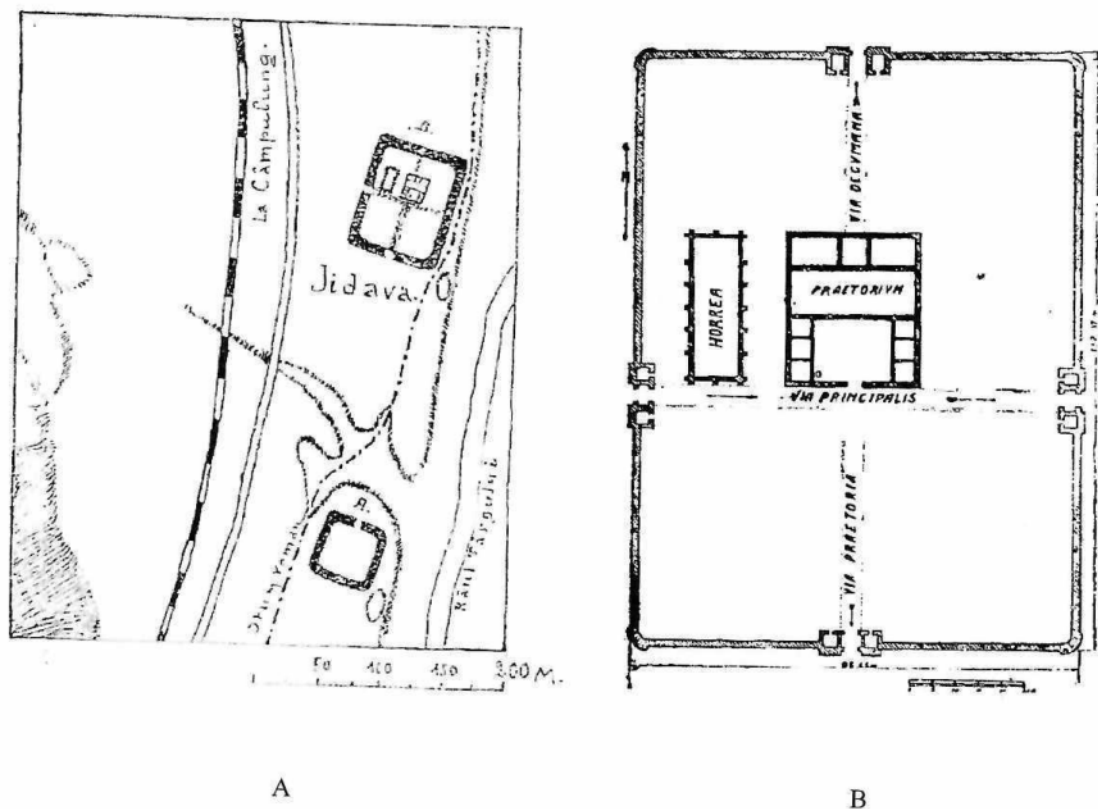

Fig. 4. Schițe de plan alcătuite de Pamfil Polonic: a) amplasarea castrilor; b) planul castrului cu zid de piatră (după TUDOR 1936).

În anii '30 ai secolului trecut Dumitru Tudor a vizitat castrul piatră, fortificația de pământ de la sud de aceasta și a valorificat într-un studiu extins cercetările arheologice efectuate de Pamfil Polonic (TUDOR 1936).

În 1938, pe suprafața castrului de piatră sunt ridicate o serie de construcții menite să deservească Întreprinderea Minieră Concordia – Lignitul. Acestea au adus desigur grave prejudicii sitului. După cel de al Doilea Război Mondial, în 1952, întreprinderea minieră a construit un garaj, casa brigadierului și casa portarului, grup sanitar.

La începuturile anilor '60, Institutul de Arheologie București a făcut demersurile necesare pentru a relua cercetările arheologice și pentru a scoate întreprinderea minieră și a lăsa liber situl pentru cercetările arheologice și amenajarea muzeistică și turistică. În felul acesta, situl a fost salvat de o distrugere iremediabilă.

În 1962, au fost reluate cercetările, la inițiativa Institutului de Arheologie București (acum Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Academia Română), instituție care coordonează cercetările arheologice sistematice (Emilian Popescu, în perioada 1962-1977; Constantin C. Petolescu, din 1978 până în prezent, colectivului adăugându-i-se Florian Matei-Popescu, începând cu anul 2007 și până în prezent). Ele au început cu colaborarea Muzeului Câmpulung (Fl. Mârtzu), iar din 1964 și până în prezent, cu Muzeul Județean Argeș (Eugenia Popescu, în perioada 1964-1967, Teodor Cioflan, 1976-2016, și Ion Dumitrescu, din 2008 și până în prezent).

În perioada 1962-1967, au fost trasate zece secțiuni (notate de la A la N), prin intermediul cărora au fost identificate: turnul din colțul de NV al castrului, turnurile de curtină de pe latura de N și de pe cea de S, turnurile de curtină dintre *porta principalis sinistra* și colțul de NE al castrului, precum și cele dintre *porta principalis dextra* și colțul de NV al castrului. Tot prin intermediul acestor secțiuni, au fost interceptate cele două clădiri din treimea centrală, săpate de P. Polonic, *principia* și *horreum*. De asemenea, între cele două construcții a fost identificat un edificiu cu hipocaust, de mici dimensiuni, absidat (așa numita „clădire a ofițerilor”). *Horreum*, *porta decumana*, precum și turnul de E de la *porta praetoria* au fost redescoperite și cercetate. Tot în această perioadă, s-a reușit îndepărtarea / dezafectarea barăcilor de lemn și a altor construcții ridicate la sfârșitul celui de-al doilea război mondial de către Întreprinderea Minieră Câmpulung pe locul castrului. În perioada 1968-1970 și 1973-1977, au fost dezvelite și cercetate edificiul cu hipocaust (integral) și aproape în întregime clădirea comandamentului (*principia*).

Din 1976 până în 1982, în zona de la E de *principia* a fost cercetată o clădire de mari dimensiuni, identificată cu *praetorium*. În paralel, în 1979, a fost cercetat turnul de curtină dintre *porta praetoria* și colțul de SV al castrului. Din anul 1982, au fost reluate lucrările de conservare și consolidare, de aceea, în același an a fost dezvelită și latura de N a clădirii comandamentului. În perioada 1983-1985, au fost degajate în întregime latura de S a castrului și o porțiune din latura de V. Cu această ocazie, a fost resăpată *porta praetoria* (1983-1984), turnul de curtină dintre *porta praetoria* și colțul de SE al castrului (1985), a fost identificat un turn de curtină în porțiunea dintre *porta principalis dextra* și colțul de SV, au fost realizate secțiunile P și R pentru a controla sistemul de fortificare. În scop similar, au fost trasate și secțiunile S și Q.

În perioada 1985-1988, au fost cercetate cele două *portae principales*, apoi consolidate și conservate. Tot în această perioadă au început și lucrările de reconstituire a laturii dinspre S a castrului. În perioada 1991-2008, s-au făcut cercetări în *retentura sinistra*, identificându-se

două barăci militare. Începând cu anul 2010, au fost reluate cercetările în spațiul dintre clădirea comandamentului (*principia*) și *horreum*, spațiul ocupat în jumătatea de nord de edificiul cu hipocaust (clădirea ofițerilor).

Din anul 2015, cercetările arheologice se desfășoară în sectorul cuprins între latura de est a pretoriului și zidul de incintă.

8. SCURTĂ PREZENTARE A SITUAȚIEI ARHEOLOGICE

1. Zona centrală a castrului (*latera pretorii*) este ocupată de clădirile principale cu zid de piatră: *principia* (sector A), edificiul cu hipocaust (sector B), *horreum* (sector C), o clădire pandant a *horreum*-ului identificată cu *praetorium*-ul (E). La acestea se adaugă alte două sectoare, și anume: spațiul dintre latura de vest a *horreum*-ului și zidul de incintă - sectorul D; spațiul dintre latura de est a pretoriului și zidul de incintă – sectorul F.

Fig. 5. Dispunerea în plan a clădirilor de piatră din zona centrală (fotografii cu drona, 2021).

Exceptând, clădirea pretoriului, celelalte construcții de piatră se aliniază la *via principalis*. Pretoriul depășește și spre nord, traseul *viae quintanae*. Deși cel mai intens cercetată, înțelegerea topografiei zonei centrale ridică numeroase probleme. În ultima vreme, cercetările arheologice au arătat că nu toate cele patru clădiri de piatră sunt contemporane, iar în cazul pretoriului este extins către est spre zidul de incintă și spre nord.

A. Principia.

Gradul de cercetare și valorificare a rezultatelor cercetărilor arheologice. Un prim plan al edificiului este realizat de către L.F. Marsigli la sfârșitul secolului al XVII-lea, acesta confundându-l cu un alt fort (TUDOR 1936, 93). Acest fapt dovedește că la momentul respectiv construcția se afla într-o stare destul de bună de conservare. Primele săpături s-au făcut deja la mijlocul secolului al XIX-lea, astfel, de la C. D. Aricescu aflăm că în curtea clădirii se afla un puț. Așa cum reiese din rapoartele sale, Dimitrie Butculescu a făcut săpături la *principia*, acestea par a fi fost concentrate pe latura de nord a clădirii (BUTCULESCU 2009, 41-61).

În 1901, Pamfil Polonic a reușit să stabilească planul clădirii. Din raportul său aflăm că a degajat în întregime încăperea din colțul de nord al clădirii, unde a identificat un hipocaust. Încăperea a fost denumită în raportul manuscris camera I, iar pe planul desenat, camera C. De asemenea, în zona curții și a basilicii a degajat porțiuni mai ample, în rest așa cum a observat și Emilian Popescu, săpăturile sale au urmărit traseele zidurilor (TOCILESCU 1900, f. 206; cf. TUDOR 1936, 104-105; POPESCU, POPESCU 1970, 257). Datele obținute din săpăturile lui Pamfil Polonic și planurile acestora au fost valorificate de către D. Tudor în studiul său din 1936 (TUDOR 1936, 104-105).

Datele cunoscute din cercetările efectuate de către Pamfil Polonic despre acest edificiu erau puține, de aceea Emilian Popescu a reluat săpăturile. Acestea s-au desfășurat în perioada 1966-1978. Din planul și raportul publicat în 1970, reiese că a dezvelit în întregime încăperile de pe latura de nord a clădirii, ocazie cu care în camera din colțul de NV a descoperit un depozit de 400 de vârfuri de săgeți. În perioada 1970-1976, clădirea a fost degajată integral. Din păcate, datele publicate în 1970 sunt rezumative, iar săpăturile ulterioare au rămas inedite, de aceea în contextul intenției de a valorifica edificiul în cadrul proiectului restaurare se impune reluarea cercetărilor arheologice.

Scurtă descriere a edificiului: este situat la intersecția celor două axe: *cardo* și *decumanus* (*via praetoria* și *via principalis*). Construcția are un plan rectangular, cu dimensiunile de 34,70 × 30,40 m (laturile lungi orientate N-S), zidurile fiind construite din bolovani de râu legați cu mortar (cele exterioare au o grosime de 1,20 m, iar cele interioare de 0,60-1,10 m). Curtea interioară (*atrium*) măsoară 14,30 × 19,25 m, este mărginită la est și vest de câte trei încăperi (fiecare de câte 4,20 × 4,50 m). În colțul de sud-vest al curții se afla un puț. Curtea era pavată cu piatră de râu (observație făcută și de Pamfil Polonic). *Basilica* măsoară 28 m × 9,20 m și este mărginită la N de un șir de trei încăperi. Cea din centru corespundea capelei (*aedes principiorum*) și măsoară 5,50 × 6,30 m, fiind cea mai mică. Cele din colțurile de NV și NE măsoară 6,30 m × 10,15 m. Spațiul camerei din colțul NE este compartimentat

în două, dar cu un perete care dublează practic zidurile de vest și de est ale încăperii. Compartimentul rezultat are dimensiuni de 5,55 m × 4,30 m și era prevăzută cu hipocaust. Conform descrierii făcută de P. Polonic, podeaua din cărămizi cu latura de 0,50 m (*suspensura*) se sprijinea pe pile (compuse din câte trei cărămizi de formă cubică). Un strat de *opus signinum* cu grosimea de 0,10 m îmbrăca podeaua și pereții. Pe toată suprafața peretelui sudic se ridica o rețea de tuburi de lut cu secțiune ovală (*tubuli*). Din această descriere, deducem că starea de conservare a structurilor era foarte buna (TUDOR 1936, 106-108, fig. 13-14). În colțul de NV al clădirii comandamentului au fost descoperite cca. 400 de vârfuri de săgeți. Ele au apărut în grupuri compacte. Zidurile clădirii cele exterioare au o grosime care variază între 0,90 – 1,20 m, iar ele interioare de 0,60 m. De la nivelul de călcare antic în jos, zidurile perimetrice prezintă o crepidă cu lățime de maximă de 0,10 m. Acestea au fost realizate din piatră de râu legată cu mortar. De la nivelul de călcare antic, fundația atinge cota de 0,90 m.

Cronologia. Din datele publicate, clădirea pare a fi avut o singură fază constructivă, eventual cu unele schimbări de plan, dacă avem în vedere situația încăperii din colțul de NE. Atât Polonic, cât și Emilian Popescu nu au constatat existența unei faze constructive anterioare ridicării clădirii de piatră, dar acest fapt nu poate fi cu totul exclus, având în vedere existența clădirii de lemn spre vest, probabil un *horreum* (PETOLESCU ET ALII 2021).

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. Pe lângă lucrările de consolidare a zidurilor care vor fi efectuate cu supraveghere arheologică, din prezentarea proiectului, reiese faptul că edificiul va fi supra-traversat de rampe, alcătuind astfel un traseu de vizitare. În stadiul actual, având în vedere că nu cunoaștem prin ce sistem vor fi susținute, nu putem propune o soluție pentru cercetarea arheologică.

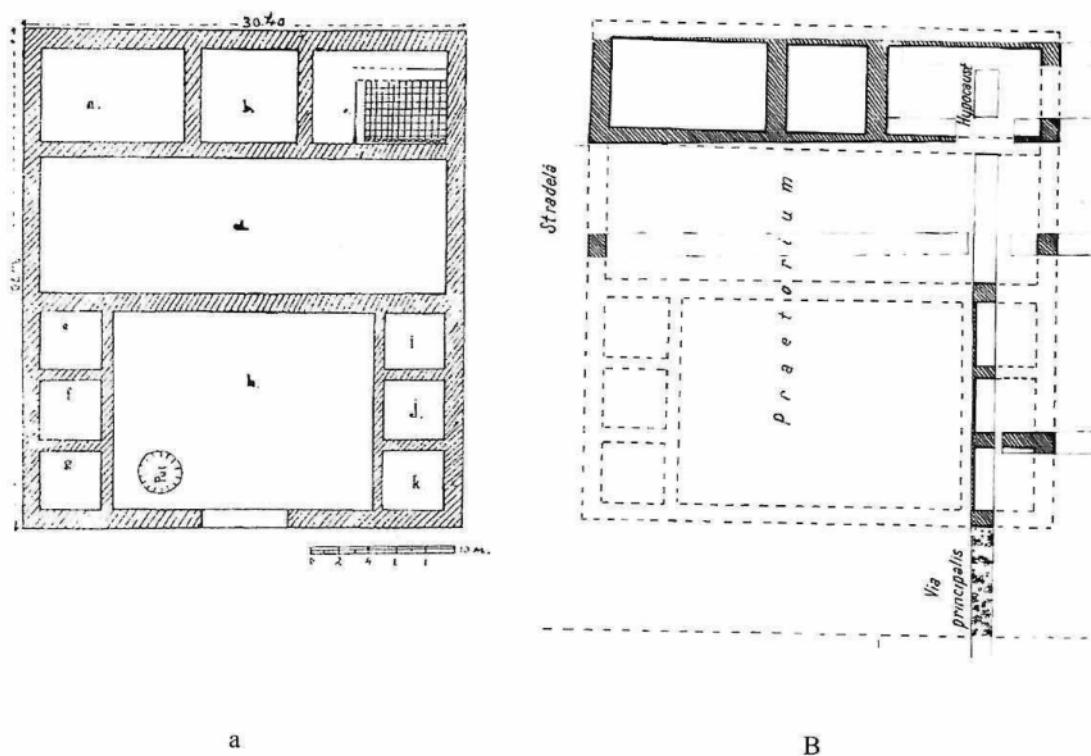

Fig. 6. Planul clădirii comandamentului: a) 1901 Pamfil Polonic; b) 1970 - Emilian Popescu

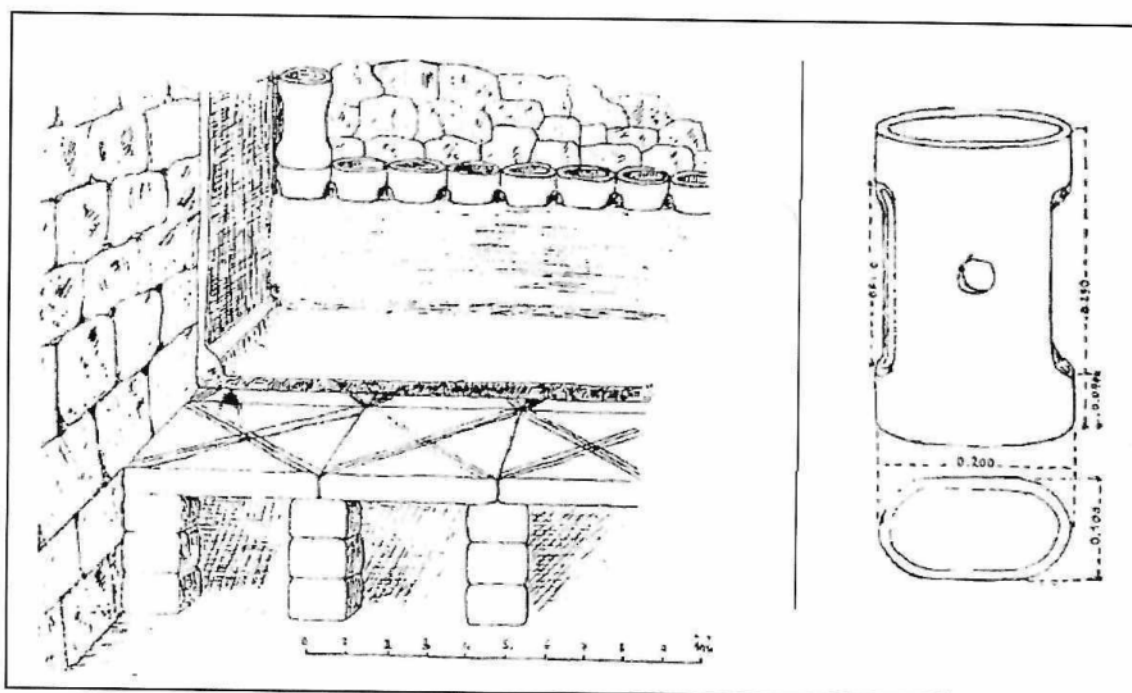

Fig. 7. Hipocaustul identificat de Pamfil Polonic în camera din colțul de NE al clădirii comandamentului (*principia*)

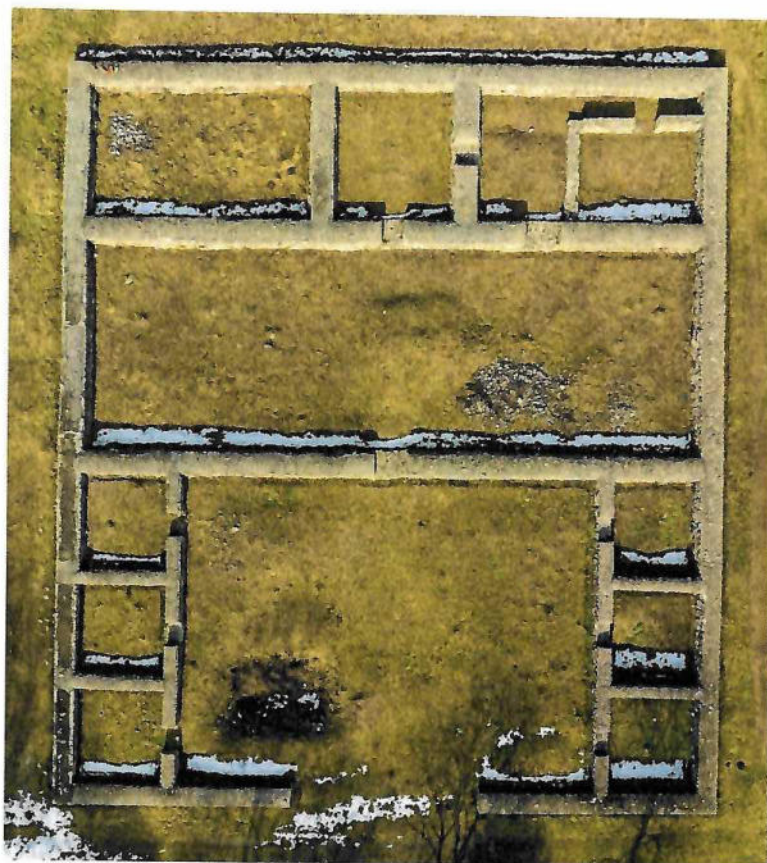

Fig. 8. *Principia* (fotografie realizată cu drona 2021).

Fig. 9. Fundația zidului de vest al clădirii comandamentului (*principia*).

B. Edificiul cu hipocaust (clădirea ofițerilor)

Gradul de cercetare și valorificare a rezultatelor cercetărilor arheologice. Edificiul a fost identificat prin cercetările efectuate de Emilian Popescu și Eugenia Popescu, în perioada 1962-1967. Din planul publicat în 1970, dar și din fotografiile păstrate în arhiva de șantier, se poate observa că edificiul nu a fost cercetat integral, ci numai suprafața de nord a celor două încăperi (degajate integral) absidate și o porțiune cu lățimea de 1,50 m de pe latura de sud a clădirii (fig. 10-11). De asemenea, a fost degajat integral spațiul cuprins între latura de sud a edificiului cu hipocaust, zidul de vest al clădirii comandamentului (*principia*), *via principalis* și latura de est a *horreum*-ului, dar și această suprafață fusese cercetată până la un nivel de dărâmături (pe unele porțiuni, până la nivelul de pietriș), la care s-a identificat traseul micului edificiu cu hipocaust, după cum s-a putut constata și în cercetările arheologice din campaniile 2010-2015 (POPESCU, POPESCU 1970, 257; PETOLESCU ET ALII 2021, 130). Rezultatele cercetărilor la edificiul cu hipocaust au fost publicate de autorii cercetărilor în 1970 (POPESCU, POPESCU 1970).

Situația descrisă anterior a fost determinată în decizia de a relua cercetările în sectorul cuprins între *principia* (la est) și *horreum* (la vest) în perioada 2010-2015. Totuși, având în vedere faptul că stare de conservare a structurilor din interiorul clădirii de piatră era foarte bună (situație observată prin intermediul secțiunii trasate pentru a observa relația stratigrafică dintre *principia* și edificiul cu hipocaust), am ales să nu o degajăm. În schimb, a fost cercetată integral suprafața de la sud și nord de edificiul cu hipocaust. În partea de sud a edificiului, inițial s-a ajuns pe un nivel de pietriș, nivel pe care îl atinsese și Emilian Popescu. Sub acest nivel în cercetarea din 2010-2015, au fost identificate alte depuneri și structuri arheologice. Peste tot, în suprafața cercetată, denumită Sp. I, s-a atins nivelul steril din punct de vedere arheologic. Cercetările arheologice efectuate în perioada 2010-2015 au fost publicate într-un raport extins în Materiale și cercetări arheologice (PETOLESCU ET ALII 2021, 129-164).

Scurtă descriere a situației arheologice: În cercetările arheologice efectuate în campaniile 2010-2015, s-a observat că, anterior construirii edificiului cu hipocaust, spațiul dintre *principia* (est) și *horreum* (vest) a fost ocupat de o clădire de lemn cu dimensiuni de 33 m × 9 m, fiind construită după sistemul de realizare a barăcilor militare, cercetate în *retentura dextra*: prin stâlpi (trunchiuri de copaci) introduși în gropi săpate în stratul virgin; cum aceste gropi (adânci de circa 50-70 cm) erau săpate în formă de trunchi de con (mai largi la gură), stâlpii erau „împănați” cu bolovani și fragmente de țigle și cărămizi. În cazul barăcilor, stâlpii erau uniți prin stinghii orizontale (realizate de fapt din trunchiuri mai subțiri), între care se introducea lut amestecat cu paie; în cursul incendiului, lemnul a ars, conturul trunchiului

rămânând imprimat în lutul întărit. Cercetările au oferit date suficiente pentru a stabili un plan aproape complet al clădirii de lemn. Particularitatea o reprezintă șirurile de stâlpi mediani, care nu se află pe aceeași linie cu stâlpii perimetrali, ceea ce ar putea constitui cheia de interpretare a funcționalității clădirii. Descoperirea scoabelor ar putea sugera că această construcție a fost doar de lemn, fapt ce este sugerat și de lipsa oricăror urme de chirpici în stratul de arsură, așa cum au fost descoperiți cu ocazia cercetării barăcilor menționate. Construcția a reprezentat probabil o magazie de cereale (*horreum*).

Construcția de lemn a fost distrusă de un incendiu, un strat de arsură marcând nivelul de distrugere. Acest nivel era „sigilat” de un strat de pietriș, care a fost amenajat pe întreg spațiul dintre latura sudică a clădirii dublu absidate de piatră și *via principalis*, precum și în spațiul de la nord de clădire. Această situație arată că după momentul incendierii clădirii de lemn, dărâmăturile au fost evacuate și s-a făcut o nivelare peste care s-a depus un strat de pietriș, iar în jumătatea nordică a spațiului dintre *horreum* și *principia* s-a construit clădirea de piatră dublu absidată cu hipocaust.

Edifiul cu hipocaust se compune din trei încăperi; două dintre ele, cu dimensiuni egale, alăturate, sunt absidate și prezintă în capătul de nord câte un *praefurnium*. La sud, cele două încăperi sunt mărginite de o cameră de mai mari dimensiuni, de formă dreptunghiulară. În toate cele trei încăperi au fost surprinse *pilae* de la *hypocaustum*. Structurile legate de hipocaust erau bine conservate, pilele compuse din câte două, trei cărămizi cubice cu înălțimea de 0,17 m, se păstrau *in situ*. Această situație a fost constatată și în secțiunea trasată în 2011, între *principia* și edificiul cu hipocaust. În interiorul construcției, secțiunea a fost prelungită cu 1 m, cu această ocazie s-a observat că pilele (bazele lor) erau așezate pe un strat de pietriș bătut. Din dorința a asigura conservare structurilor din cărămidă, am ales să nu îl degajăm edificiul. Construcția măsoară 11,90 m × 7,90 m. Zidurile sunt realizate din bolovani de râu legați cu pământ sau un mortar de slabă calitate și au o grosime de 0,65 m (POPESCU, POPESCU 1970, 257).

Cronologia. Construcția de lemn a fost edificată la sfârșitul secolului al II-lea sau începutul secolului al III-lea. Cea mai veche monedă găsită pe nivelul de călcare este un denar de la Geta Caesar. Edifiul cu hipocaust a fost construit probabil la mijlocul secolului al III-lea (PETOLESCU ET ALII 2021, 136)

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. În faza actuală a proiectului se propun lucrări de consolidare. Intervențiile vor fi făcute cu supraveghere arheologică.

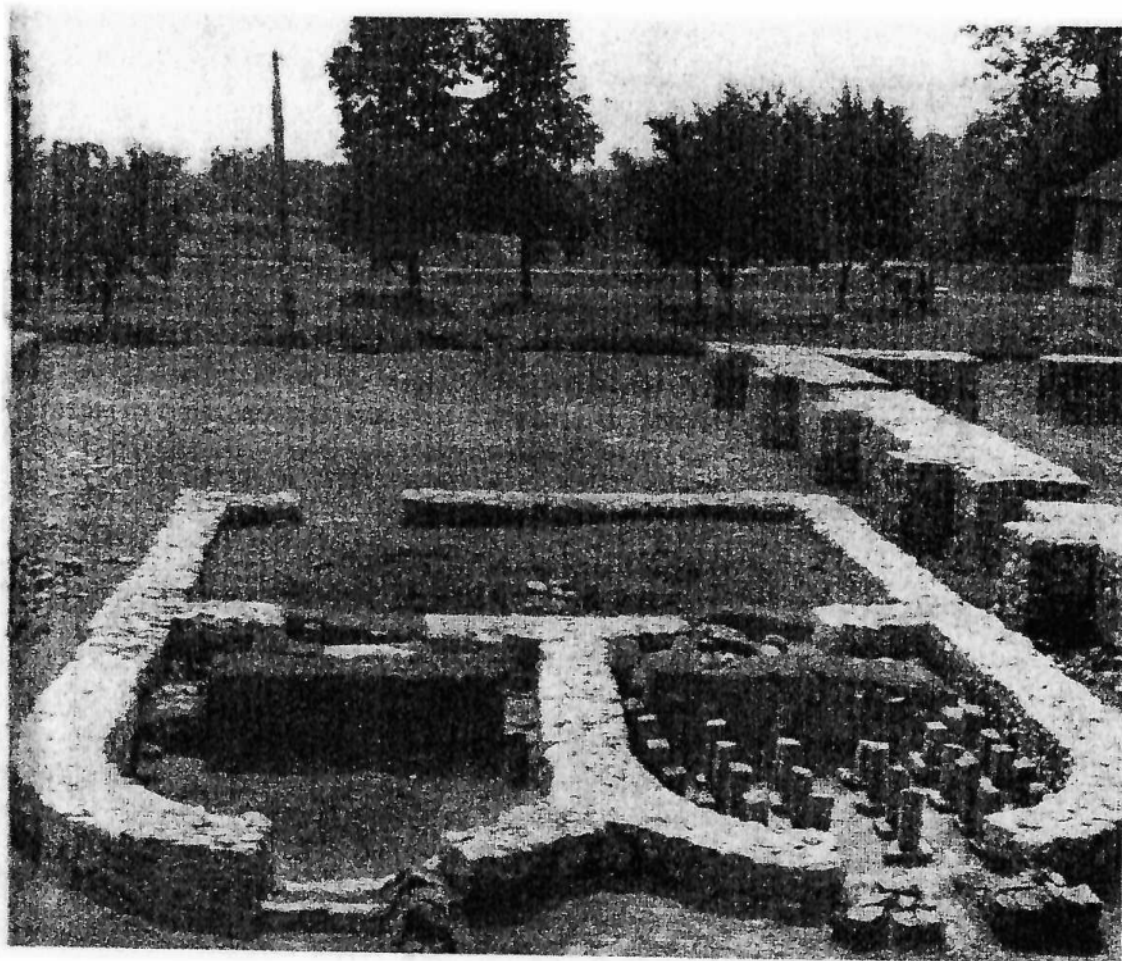

Fig. 10. Suprafața dintre *horreum* și *principia*: situația relevată de cercetările arheologice efectuate de Emilian Popescu în anii 1962-1967 (foto).

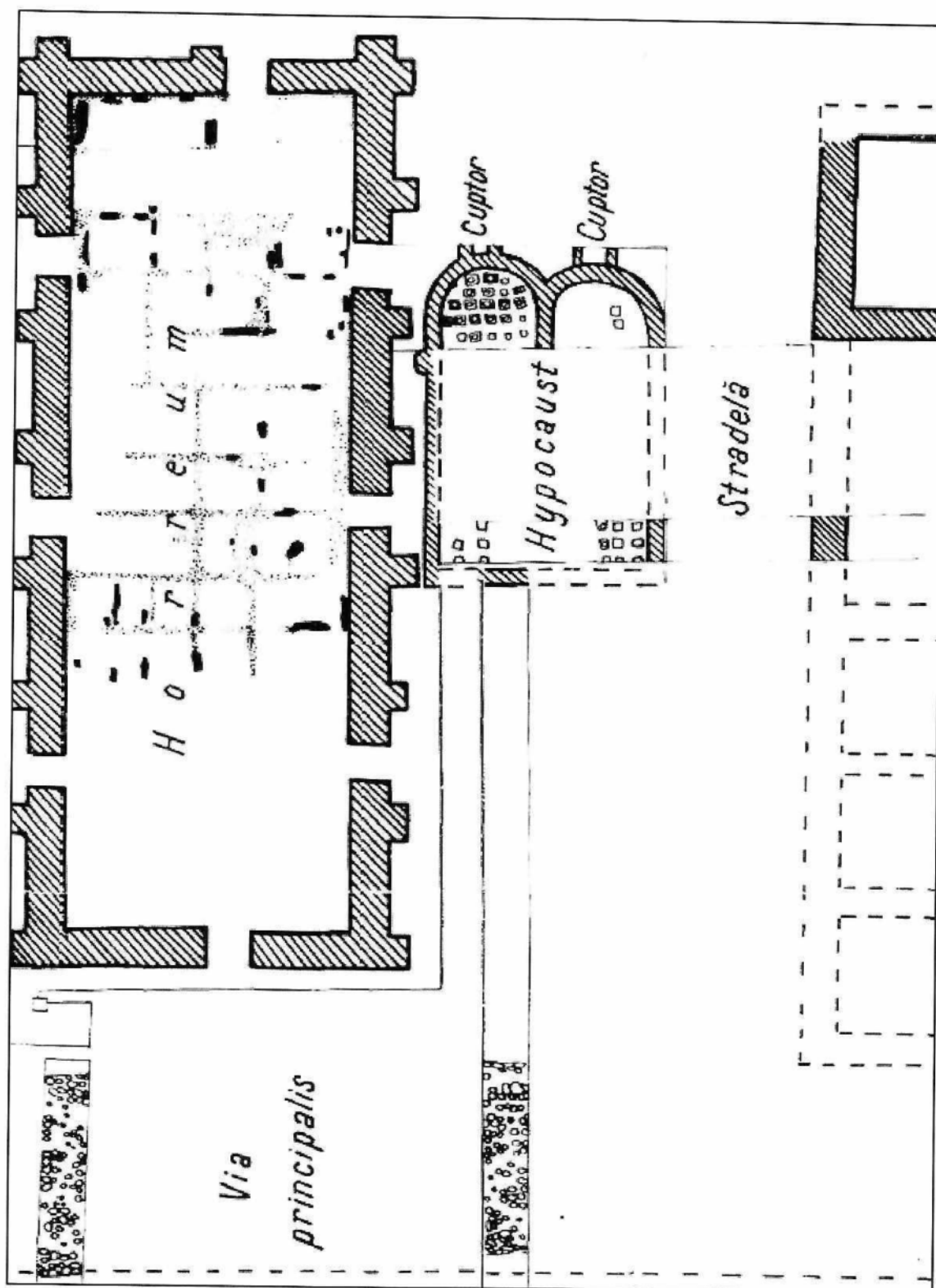

Fig. 11. Cercetările arheologice efectuate de Emilian Popescu în anii 1962-1967 la edificiul cu hipocaust (după POPESCU, POPESCU 1970, fig. 1).

C. *Horreum* (Magazia de cereale).

Gradul de cercetare și valorificare a rezultatelor cercetărilor arheologice. Primele săpături arheologice au fost efectuate de către Pamfil Polonic în anul 1901. Acesta nu marchează pe planul său intrările și nici gurile de aerisire situate pe laturile lungi ale clădirii (TOCILESCU 1900, f. 205; TUDOR 1936, 108). Potrivit observațiilor făcute de Emilian Popescu, clădirea fusese săpată de Pamfil Polonic doar pe exterior pe laturile de nord și de est (POPESCU, POPESCU 1970, 257). Emilian Popescu și Eugenia Popescu au cercetat integral clădirea în perioada 1964-1965. La momentul efectuării cercetărilor, edificiul se afla într-o stare foarte bună de conservare, elevația zidurilor atingea în unele locuri 0,90 -1,20 m, situație care poate fi deduse și din fotografiile realizate în timpul săpăturilor (fig. 15). În cercetare au fost identificate resturi din acoperișul prăbușit și bârnele care susțineau podeau suspendată a clădirii. În raportul din anul 1970, se descrie și se ilustrează cu planuri și fotografii cercetările efectuate la *horreum* (POPESCU, POPESCU 1970, 257)

Scurtă descriere a edificiului: Construcția are o lungime de 33,40 m (dimensiunea include și linia contraforților, fără aceasta latura măsurând 32,65 m) și o lățime de 13,40 m (fără cele două linii de contraforți, latura scurtă măsoară 12,20 m). Zidurile sunt realizate din bolovani de râu legați cu mortar și au o grosime de 1,20-1,25 m. Pe laturile lungi, construcția prezintă trei guri de ventilație, iar zidurile sunt prevăzute cu câte opt contraforți. Alți trei contraforți sunt dispuse pe latura de nord. În săpăturile efectuate de Em. Popescu, în jumătatea de nord a construcției, au fost surprinse bârne de lemn carbonizat așezate la distanțe egale în formă de dreptunghiuri (formând un fel de „grătar”). Dispunerea bânelor sugerează existența unei podele suspendată pe stâlpi de lemn (POPESCU, POPESCU 1970, 257; PETCULESCU 1999, 189-196).

Cronologia. În cercetările efectuate de Emilian Popescu nu sunt făcute observații cu privire la existența unor depuneri anterioare clădirii de piatră care pot fi puse în legătură cu o fază constructivă mai veche. Clădirea este datată la sfârșitul secolului al II-lea – începutul secolului al II-lea.

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. În faza actuală a proiectului intervențiile se limitează la consolidarea zidurilor deja restaurate în perioada 1985-1989. Orice intervenție în sol va fi făcută cu supraveghere arheologică sau după caz precedată de cercetare arheologică.

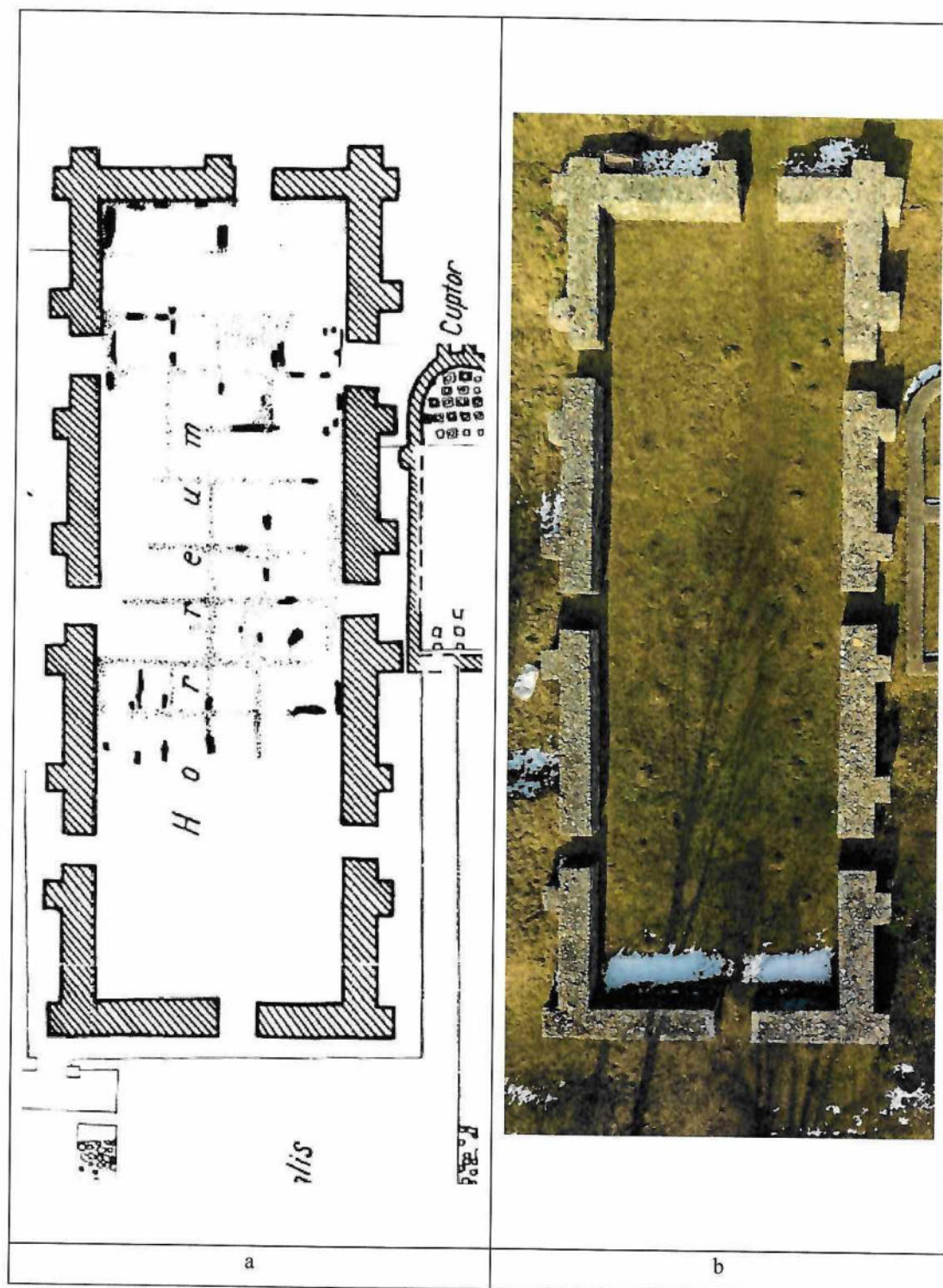

Fig. 14. Planul magaziei de cereale: a. realizat rezultat în urma cercetărilor arheologice din 1962-1967; b) fotografie realizată cu drona în 2021.

a

b

Fig. 15. Magazia de cereale - imagini din timpul cercetărilor arheologice efectuate în perioada 1962-1967; a. zona de nord a clădirii; b. acoperișul de țigle prăbușit în partea de sud-vest a clădirii (după POPESCU, POPESCU 1970).

D. *Horreum Vest* – Zidul de incintă

Gradul de cercetare și valorificare a rezultatelor cercetărilor arheologice. Sectorul este cuprins între latura de vest a magaziei de cereale și zidul de incintă. Din suprafața acestuia de circa 340 mp, Emilian Popescu și Eugenia Popescu au cercetat în perioada 1962-1964, numai zona cuprinsă între cel de-al treilea și cel de-al nouălea contrafort de pe latura vestică a *horreum*-ului. Suprafața rezultată măsura 207 mp și era poziționată în fața primului turn de pe curtea de la nord de *porta principalis dextra*. Din planul publicat rezultă că săpătura s-a oprit pe nivelul la care s-au conturat structurile arheologice, un pavaj de cărămidă, un drum pietruit și o vatră. În raportul publicat în 1970, structurile enumerate sunt doar ilustrate în planul general al săpăturilor fără a fi descrise amănunțit, în schimb, se precizează poziția lor stratigrafică (POPESCU, POPESCU 1970, 253).

Scurtă descriere a situației arheologice: Din planul publicat deducem că locuința era lipită de zidul de incintă, de formă dreptunghiulară, împărțită în două încăperi, iar potrivit observațiilor autorului cercetărilor arheologice, construcția era de lemn a fost realizată prin sacrificarea de la o anumită înălțime a *agger*-ului. Construcția este distrusă de un incendiu, iar peste dărâmăturile ei se amenajează un pavaj de cărămidă. Pe lângă cele două structuri, pe desen se disting, un drum pietruit (*via sagularis*), iar în imediata apropiere a turnului de curtea, o vatră. Situația ei din punct de vedere stratigrafic nu este precizată. (POPESCU, POPESCU 1970, 253).

Cronologia. Locuința este amenajată prin sacrificarea *agger*-ului, fiind considerată de autorii cercetărilor corespunzând celui de al treilea nivel de locuire din castru. Situația descrisă este similară cu aceea observată în sectorul cuprins între zidul de est al pretoriului și zidul de incintă, pentru a face loc unor încăperi cu hipocaust (în fond baia pretoriului), către mijlocului secolului al III-lea, *via sagularis* este blocată, iar *agger*-ul tăiat. Deosebit de interesantă apare situația pavajului de cărămidă care suprapune locuința și pe care autorii cercetărilor îl atribuie celui de-al patrulea nivel de locuire, pe care la momentul actual nu îl putem încadra în limite cronologice clare (POPESCU, POPESCU 1970, 253).

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. Prin proiectul de reabilitare în acest sector se propune reconstrucția drumului de la baza *agger*-ului, *via sagularis*. Tot în acest sector se propune amplasarea unui stâlp de iluminat. După cum se am arătat, traseul său a fost degajat parțial în cercetările din 1964-1967, iar din desen deducem că starea sa de conservare nu era foarte bună, din el fiind identificate mici porțiuni. Având în vedere că situația arheologică relevată de cercetările arheologice din anii 1964-1967 este destul de complexă, ea oferind date deosebit de importante pentru cronologia și topografia castrului, în

acest caz, cercetarea nu poate fi limitată doar pe suprafața pe care urmează a fi reamenajat/sugerat drumul roman, ci va acoperi întreg sectorul descris, respectiv cuprins între latura de vest a magaziei de cereale (*horreum*) și zidul de incintă (pe circa 340 mp). Se impune această soluție, deoarece prin degajarea suprafeței ocupate de drum se va pierde relația stratigrafică dintre cu celelalte structurile arheologice. Dată fiind importanța științifică a sectorului propunem ca la momentul de față în acest sector să nu se facă intervenții.

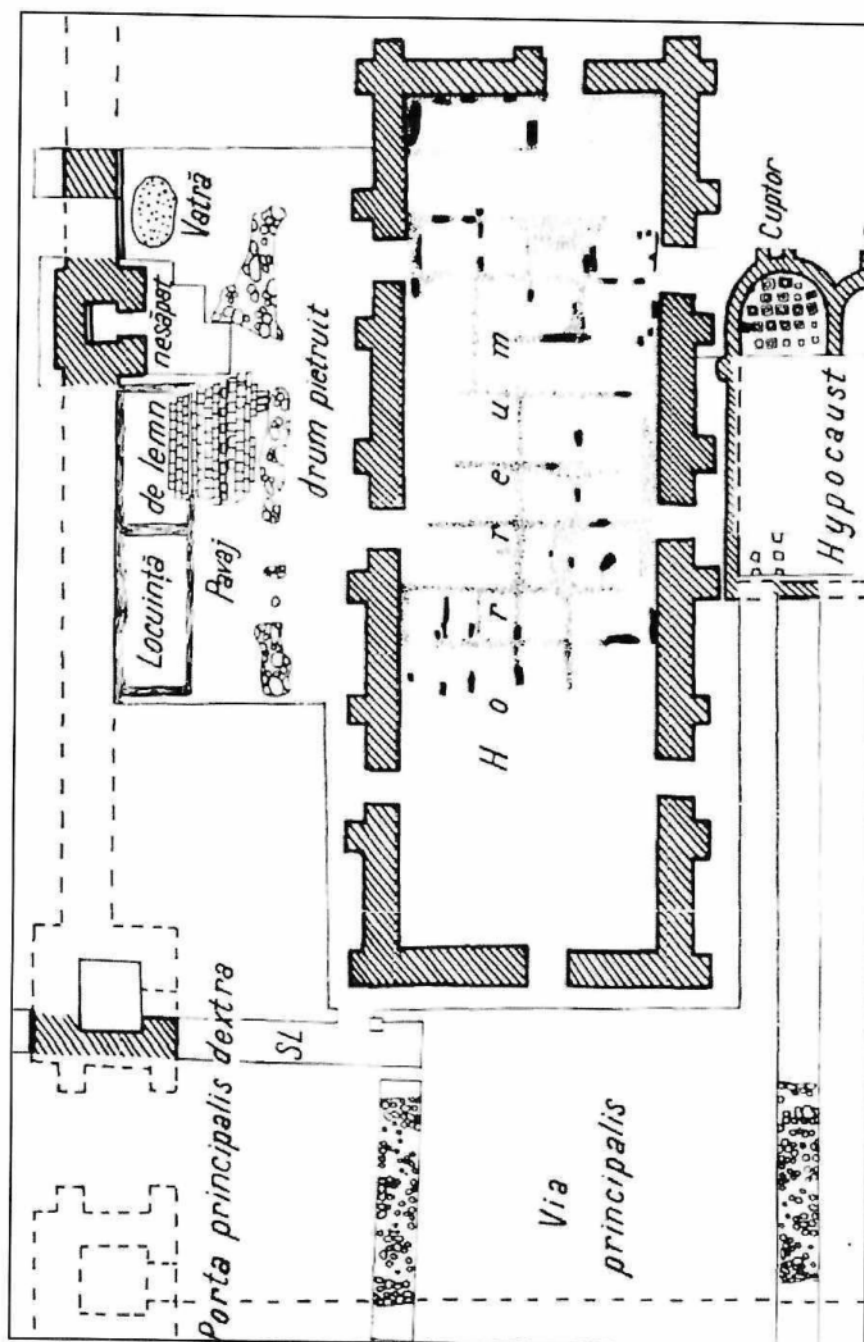

Fig. 16. Situația relevată de cercetările arheologice de la vest de *horreum* din anii 1964-1967 (după POPESCU, POPESCU 1970).

E - F. *Praetorium* și zona dintre zidul de est al *praetorium*-ului și zidul de incintă

Gradul de cercetare și valorificare a rezultatelor cercetărilor arheologice. Edificiul a fost cercetat în perioada 1978-1982 de către Constantin C. Petolescu și Teodor Cioflan. Rezultatele cercetărilor sunt în mare parte inedite, urmând să fie coroborate de datele obținute din săpăturile recente și publicate monografic. Date cu privire la topografia clădirii și la funcționalitatea ei au fost cuprinse în raportul privind cercetărilor arheologice efectuate în perioada 1978-1989 și publicat în 1995 (PETOLESCU, CIOFLAN 1995, 17-19). Starea de conservare a clădirii era precară, numai în încăperea din colțul de sud-est a clădirii s-au păstrat *in situ* pilele unui hipocaust, motiv pentru care s-a ales ca spațiul să fie valorificat și integrat în circuitul de vizitare al sitului (fig. 20). Precizăm că săpăturile în clădirea pretoriului s-au oprit pe nivelul podelelor construcției, iar în curtea clădirii pe nivelul de dărâmătură roman (PETOLESCU, CIOFLAN 1995, 17-19).

Având în vedere situația particulară pe care o are clădirea pretoriului în topografia castrului de la Câmpulung, în anul 2015, cercetările arheologice sistematice au fost reluate, acestea aflându-se în derulare. În perioada 2015-2022, între zidul de est al *praetorium*-ului și zidul de incintă a fost deschisă o suprafață cu lungimea de 34 m și lățimea în partea de nord de 15,73 m (Sp. II). În zona turnului de curtină limita suprafeței se restrânge, lățimea ei fiind de 7 m (fig. 17).

Scurtă descriere a situației arheologice: În topografia castrului de la Câmpulung-Jidova, clădirea pretoriului are o situație particulară. Raportat la celelalte clădiri din zona centrală, pretoriul are frontul mai retras cu circa 1,76 m față de *via principalis*, iar partea din spate a sa este împinsă cu circa 4,60 m nord față de linia imaginată care unește capetele de nord ale magaziei de cereale (*horreum*) și ale clădirii comandamentului (*principia*). Prin urmare este presupus că ea blochează sau suprapune *via quintana*, fără a putea trage alte concluzii legate de motivele acestei situații (posterioritate / anterioritate cronologică; extindere spre nord la un moment dat). În campania din anul 2024, am deschis primele suprafețe la nord de *praetorium*, care se vor extinde spre est, pentru a vedea relația cu edificiul cu hipocaust, situat între *praetorium* și zidul estic de incintă al castrului, care se continuă cu siguranță spre nord, probabil până în dreptul următorului turn de curtină. Construirea unui edificiu termal în interiorul castrului este de pus în legătură cu precaritatea securității acestei zone spre mijlocul secolului al III-lea (sigur după anul 238 p. Chr.), așa cum va fi fost cazul și la Cumidava (ȚENEA, BURKHARDT 2017, 38). Prezența unui astfel de edificiu în interiorul unui castru auxiliar în Dacia este foarte rară, cu atât mai mult cercetarea lui devine mai complexă și interesantă. Precizăm că până în acest moment nu au fost identificate ruinele unui alt edificiu termal situat

extra muros. În mod normal, ar fi trebuit să existe, probabil undeva în apropiere de cursul apei, dar nu a fost încă relevat.

Construcția identificată cu un *praetorium* se află în spațiul dintre *principia* (la vest) și latura de est a castrului, și are dimensiunile de 38,40 m × 16,90 m. Planul acestei construcții se prezintă astfel: în jumătatea dinspre sud se afla o curte mare (21,70 m × 15,10 m), cu portice pe laturile lungi; partea dinspre nord este ocupată de trei șiruri de încăperi. Camerele din colțurile de NV și NE erau absidate. Unele încăperi erau prevăzute cu sistem de încălzire (*hypocaustum*). Zidurile clădirii sunt din piatră legate cu mortar și au grosimi care variază între 0,50 și -0,70 m. Fundația lor se adâncește de la nivelul de călcare roman cu circa 0,40 m, iar mortarul folosit ca liant este de slabă calitate. Elevația zidurilor atingea pe latura de vest 0,40 – 0,50 m, în rest din ea s-au păstrat două maxim trei asize.

În cercetările arheologice efectuate în perioada 2015-2024, s-a constatat că pretoriul se extinde către est, spre zidul de incintă, precum și spre nord. În partea de la est de *praetorium* au putut fi stabilit traseul relativ a șase încăperi, notate cu litere de la A până la G (zidurile sunt realizate din cărămidă).

Camera A a fost identificată la sud de traseul secțiunii H. Ea măsoară 4,40 m × 3 m la exterior și 3,60 m × 2,16 m la interior, latura lungă fiind orientată relativ vest-est. Podeaua ei era realizată dintr-un strat de *opus signinum* (cu grosimea de 0,12 m, cu substrucție de bolovani de râu de de 0,30 m). Pereții încăperii au fost în totalitate scoși și aveau o grosime de 0,50-0,60 cm. Ampretele lor au fost observate pe laturile de nord, est și sud. Pe latura de vest, limita substrucției podelei încăperii se afla la 0,60 m față de zidul estic al pretoriului. În momentul amenajării încăperii s-a ținut seamă de prezența rigolei care mărginea *via sagularis*, între peretele estic al încăperii și rigolă fiind lăsat un spațiu cu lățimea de 0,60 m.

Camera B s-a aflat la nord de traseul secțiunii D, era lipită de zidul estic al pretoriului. Podeaua ei era realizată din *opus signinum* (din aceasta s-a păstrat o suprafață de 1,60×1,30 m) și aveau o grosime maximă de 28 cm. Substrucția podelei se constituia din bolovani mici de râu așezați peste un strat de nisip cu consistență lutoasă. Plecând de la limitele substrucției podelei, am putut aprecia dimensiunile camerei. Acesta măsoară pe direcție vest-est, la interior 4,35 m – 4,40 m, iar pe direcție nord-sud, de la limita secțiunii D, substrucția podele se întinde pe o lungime de 3,70 m, prin urmare, latura estică a încăperii depășea această dimensiune.

La est de *camera B*, s-a aflat *camera C*. Aceasta era prevăzută cu hipocaust, în interiorul ei fiind identificate nouă șiruri de pile de hipocaust pe direcție est-vest și șapte pe direcție nord-sud. Zidurile perimetrice ale acestor încăperi au fost în mare parte scoase, mici porțiuni din

fundația de cărămidă păstrându-se pe latura sudică (pe o singură asiză) și pe cea estică (două până la trei asize de cărămizi). Încăperea măsoară 3,90/3,80 m × 3,46 m.

În continuarea acestei încăperi se află o absidă – „camera D”. Limita dintre încăperile C și D era marcată de un perete de cărămidă, din elevația cărui s-au păstrat trei asize. Absida (camera D) avea o deschidere de 2,50 m, iar în adâncime, pe direcție vest-est, măsoară 2,04 m. La exterior, zidul ei, foarte bine conservat, se desprinde de peretele încăperii C printr-un decroșaj. Zidul absidei se sprijină pe *agger*. La nord de încăperile B și C se dezvoltă încăperile E și F, ambele prevăzute cu hipocaust. Aceste se continuă spre nord depășind limita pretoriului.

Deja din campania 2021, unele aspecte cu privire la relația stratigrafică dintre zidul absidei și zidul de incintă al castrului fuseseră observate.

O primă constatare a fost aceea că pentru amenajarea absidei, *agger*-ul, constituit din pietriș, a fost parțial dezafectat. În campania 2022, în momentul degajării *agger*-ul, în porțiunea dintre zidul absidei și zidul de incintă al castrului, decupajul făcut în pietriș se distingea după diferența de culoare. Umplutura decupajului era constituită dintr-un sediment de culoare gri-negricios, având ca incluziuni mici fragmente ceramice, turburi din boltă, fragmente de țiglă și cărămizi, bolovani antrenați din zidul de incintă. Depunerea a fost sesizată atât în profilul păstrat între zidul absidei și zidul de incintă, cât și în plan. Astfel, s-a constatat că decupajul în *agger* a fost făcut în formă semicirculară, iar cărămizile din paramentul exterior al absidei au fost lipite de *agger*. De aici, a rezultat și suprafața la exterior ușor neîngrijită a rosturilor zidului absidei. Zidul de incintă se află la 2,60 m est față de zidul absidei. De asemenea, latura estică a încăperii F se află la 5,40 m față de zidul de incintă.

Cronologia. Construcția pretoriului datează din prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr. Spre mijlocul aceluiași secol (după 238 p. Chr.), ea se extinde către zidul de incintă și spre nord. Situația relevată în acest sector fiind similară cu aceea sesizată de Emilian Popescu în la vest de magazia de cereale (*horreum*).

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. În clădirea pretoriului, este sugerată amenajarea unor rampe care să permită accesul vizitatorilor. În acest caz, în funcție de sistemul de ancorare a rampelor se va opta pentru o soluție de cercetare care se impune (supraveghere/cercetare arheologică preventivă).

În zona de la est de *praetorium* se propune o construcție de protecție a zonei cercetată arheologic în perioada 2015-2024, cu dimensiuni de 20 m × 8 m. Atragem atenția că se impune o redimensionare acestei astfel încât să acopere toate structurile arheologice evidențiate. De asemenea, facem precizarea că limitele de nord ale încăperilor nu sunt până la momentul de față clare, situația aceasta fiind determinată de stadiul cercetărilor arheologice (fig. 17-24). În

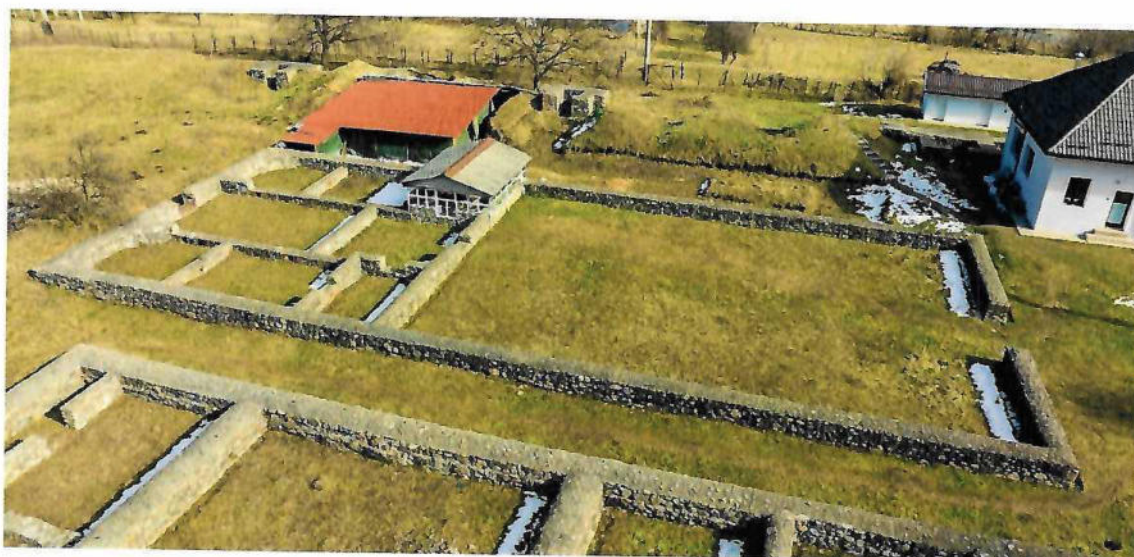

Fig. 18. *Praetorium* – vedere dinspre vest (în fundal se observă construcția de protecție realizată peste încăperea în care s-a reconstituit hipocaustul și acoperișul de protecție realizat peste suprafața în care au fost degajate încăperile de la est de *praetorium* în 2015-2020). Fotografie din dronă 2021 – inedită.

Fig. 19. *Praetorium* – vedere dinspre sud-vest (în fundal se observă construcția de protecție realizată peste încăperea în care s-a reconstituit hipocaustul - foto 2010).

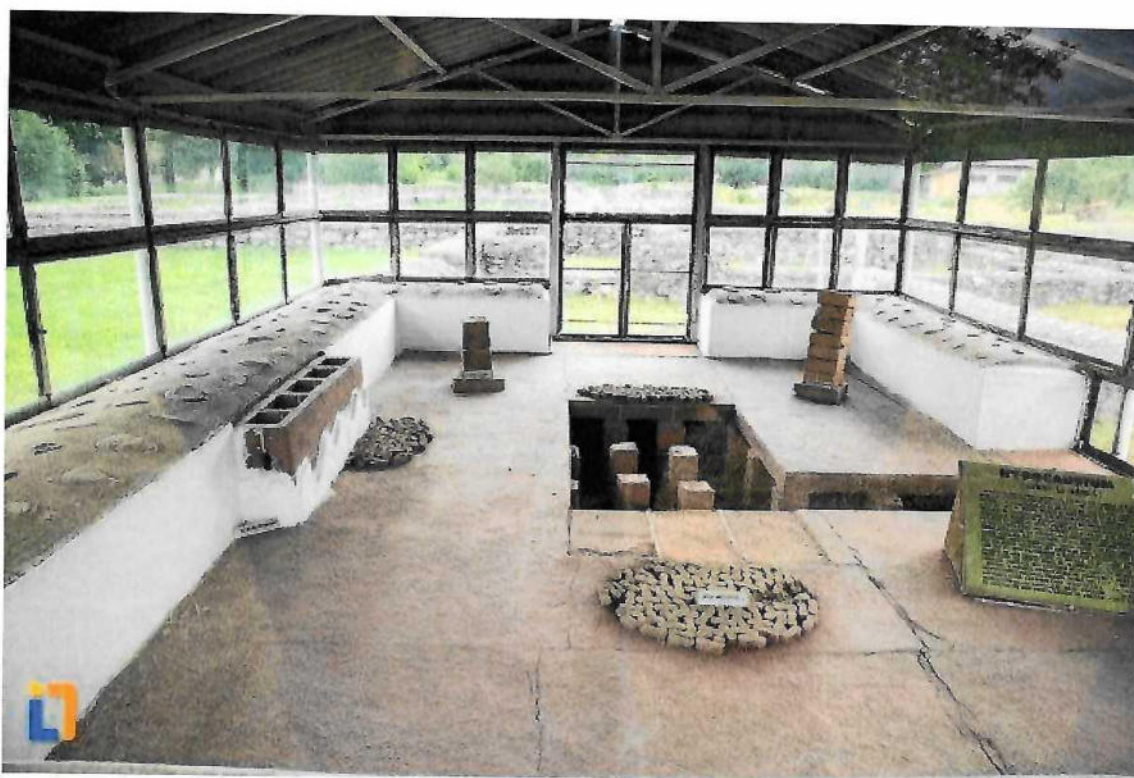

Fig. 20. *Praetorium* – Hipocaustul reconstituit.

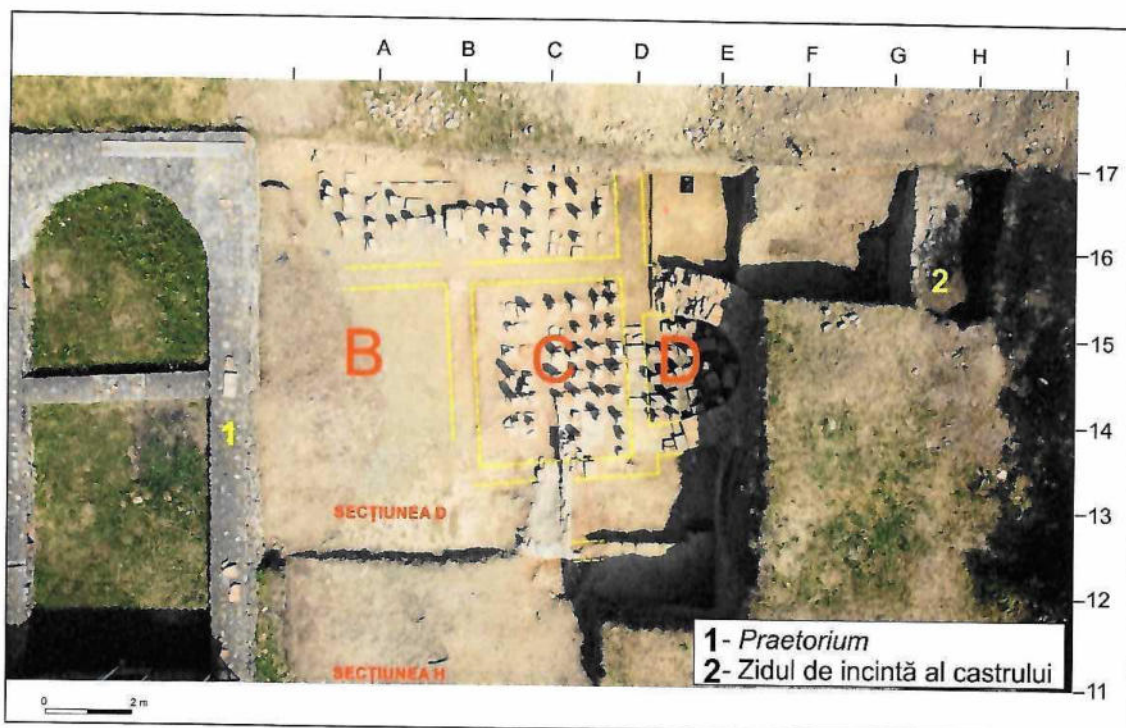

Fig. 21. Încăperile cu hipocaust de la est de *praetorium* – fotografie din dronă 2022.

Fig. 22. Încăperile cu hipocaust de la est de *praetorium* (camerele C și D) – vedere dinspre est – inedit.

Fig. 23. Încăperile cu hipocaust de la est de *praetorium* (camerele C, D, E și F) – vedere dinspre sud-est – inedit.

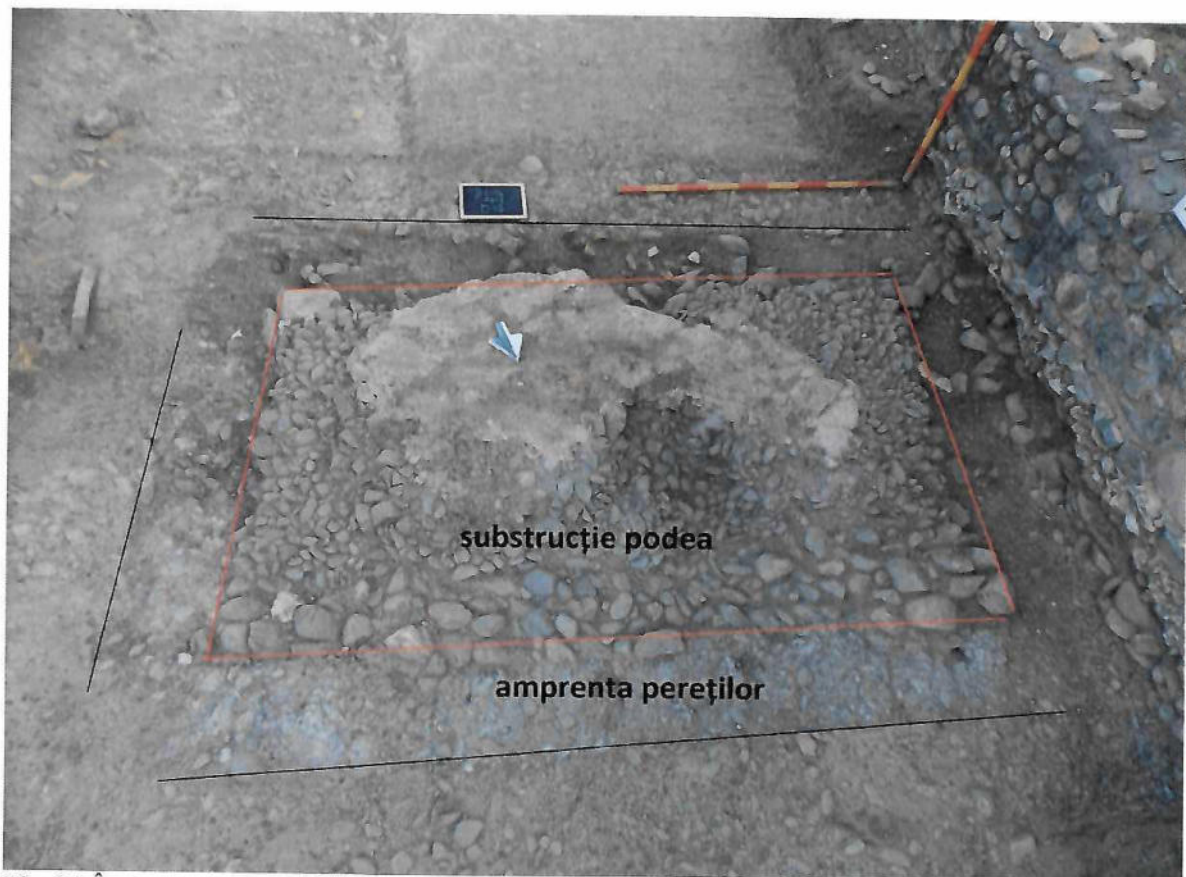

Fig. 24. Încăperea A cu podea în *opus signinum*.

2. Zona de la sud (din față) de clădirile de piatră (*praetentura*).

G – *Praetentura dextra* (vest față de *via praetoria*) și H – *praetentura sinistra* (est față de *via praetoria*).

Gradul de cercetare și valorificare a rezultatelor cercetărilor arheologice. Zona a fost doar sondată prin intermediul secțiunilor: SJ, orientată vest-est; SG și SB, ambele orientate sud-nord. Secțiunile au avut o lățime de 1,50 m și au fost trasate de către Emilian Popescu și Eugenia Popescu în perioada 1962-1967. Zona este aproape „virgină” din punct de vedere arheologic.

Scurtă descriere a situației arheologice: Zona este delimitată în partea de nord de *via principalis* și delimitată la vest, sud și est de *via sagularis*. *Praetentura* este împărțită în două de *via praetoria*, la vest *praetentura dextra* și la est *praetentura sinistra*. Teoretic, spațiul, în epoca romană era ocupat de barăcile soldaților. În perioada 1952-1962, pe suprafața a ceea ce în epoca romană reprezenta *praetentura* a fost amenajată o alee de acces, betonată, ulterior asfaltată, mărginită de brazi. Zona a fost concepută ca un parc, în aceeași perioadă fiind plantați și teii.

Cronologia. Având în vedere situația descrisă, datele privind cronologia ne lipsesc.

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. În faza actuală a proiectului se impune reamenajare spațiul verde. Facem precizarea că se interzice cu totul orice intervenție de nivelare a solului sau plantări de arbuști. Dezafectarea tuturor structurilor (ex. aleea asfaltată) se va face cu supraveghere arheologică.

3. Zona de la nord (din spate) de clădirile de piatră (*retentura*)

I. *Retentura dextra* (vest față de *via decumana*)

Gradul de cercetare și valorificare a rezultatelor cercetărilor arheologice. Zona a fost doar sondată prin intermediul secțiunilor SC, orientată vest-est, SG, orientată sud-nord. Secțiunile au avut o lățime de 1,50 m și au fost trasate de către Emilian Popescu și Eugenia Popescu, în perioada 1962-1967. În perioada 1990-2008, zona cuprinsă între *via sagularis*, la vest și nord, și *via decumana*, la est a fost cercetată sistematic, peste tot ajungându-se pe solul steril din punct de vedere arheologic. Rapoartele de cercetare arheologică au fost publicate în *Cronica cercetărilor arheologice* perioada 1990-2008.

Scurtă descriere a situației arheologice: După cum am subliniat zona este delimitată la vest și nord de *via sagularis* și delimitată la est de *via decumana*. Colțul de nord-vest al sectorului este ocupat de o construcție modernă utilizată ca depozit de șantier, denumită în

planul cadastral C4 și propusă spre demolare în contextul proiectului de restaurare. Aceasta suprapune și turnul de la colțul de NV al castrului, precum și o parte a incintei de vest și nord.

În cercetările arheologice efectuate în perioada 1990-2008 au fost identificate trei barăci. Acestea erau orientate vest-est (perpendicular pe *via decumana*). Două dintre barăci sunt cu camere duble, iar a treia are numai un șir de încăperi. Cea din sud, avea un singur șir de încăperi. Baraca, care a fost denumită nr. 1, din parte de nord are planul incomplet, capătul ei fiind suprapus de clădirea modernă (C4). Aceasta era o baracă dublă. La sud de aceasta, a fost identificată o a doua baracă cu dimensiunea de 36 m × 9 m. Cele două barăci sunt despărțite printr-o stradelă îngustă. În capătul de vest al acestei barăci a fost cercetată o încăpere cu podeaua pavată cu cărămizi, care s-a dovedit a fi apartamentul centurionului. Cărămizile erau dispuse câte 10 pe șapte rânduri, toate aflate în stare de conservare bună; pe una dintre cărămizi a pe una din ele s-a descoperit un grafit - „semnătura” unui soldat din *cohors I Flavia Commagenorum* (ILD 164 – este prima atestare a unei trupe auxiliare pe linia de fortificații denumită convențional *limes Transalutanus*). Camera era prevăzută cu instalație de hipocaust (pe latura de vest s-au descoperit *in situ* partea inferioară a tegulelor de pe rândul de bază - tuburi). Pe podea a apărut și un fragment de râșniță, conservat *in situ* (această podea a fost protejată printr-o construcție de piatră, cu acoperiș, putând fi vizitată).

În partea de sud, spațiul ar fi trebuit să fie delimitat de *via quintana*, dar de fapt aceasta este absentă. Baraca identificată în partea de sud a sectorului, având un portic care se lipește de colțul magaziei de cereale (*horreum*), iar frontul său vestic este mărginit de o stradelă, care pornea din *via sagularis* și oferea acces către intrarea de pe latura de nord a magaziei de cereale (*horreum*). Observațiile arheologice au arătat că din *via sagularis*, în capătul de nord al magaziei de cereale pleca o stradelă, dar ea se oprește în zona intrării.

Cronologia. Având în vedere situația descrisă, datele privind cronologia ne lipsesc.

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. În faza actuală a proiectului se propune demolarea clădirii C4 cu suprafața de 13,20 m × 5,65 m, sugerarea/degajarea *via quintana* și reamenajarea spațiului verde. Demolarea construcției și remodelarea terenului va fi condiționată de realizarea cercetărilor arheologice preventive care vor releva nivelul până la care este afectată substanța originală a zidăriei antice, *agger*-ul și traseul *via sagularis*, precum și depunerea arheologică din acel sector; demolarea în sine se va efectua sub strictă supraveghere arheologică, (Sp. = 80 mp). Nivelarea ulterioară va fi făcută sub strictă supraveghere arheologică dacă nu afectează zidăria antică și nivelul *agger*-ului. Dacă vor fi afectat, atunci se impune cercetare arheologică preventivă. Amplasamentul *via quintana* nu corespunde cu realitate din teren, fiind poziționată greșit pe planul de intervenții. Aceasta

delimita în partea de nord, zona clădirilor de piatră, cu precizarea că pretoriul „sparge” această limită. Traseul drumului așa cum reiese din planul de intervenții suprapune baraca nr. 2 și încăperea cu pavajul de cărămidă. Aceasta este protejată de construcție de 6,00 m x 5,40 m. Prin urmare se impune modificarea sugerării traseului *via quintana*, ținând seama situația relevată de cercetarea arheologică. De asemenea, pentru protejarea pavajului de cărămidă trebuie edificată o nouă construcție de protecție din materiale ușoare, fără fundații. Facem precizarea că se interzice cu totul orice intervenție de nivelare a solului sau plantări de arbuști.

J. Retentura sinistra (est față de *via decumana*)

Gradul de cercetare și valorificare a rezultatelor cercetărilor arheologice. Zona a fost doar sondată prin intermediul secțiunilor SA, orientată vest-est, SB, orientată sud-nord. Secțiunile au avut o lățime de 1,50 m și au fost trasate de către Emilian Popescu și Eugenia Popescu în perioada 1962-1967. În anul 2022, au fost făcute cercetări arheomagnetice, însă fără rezultate concludente pentru topografia zonei.

Scurtă descriere a situației arheologice: Zona este delimitată la nord și est de *via sagularis* și mărginită la vest de *via decumana*. Latura de nord a pretoriului este împinsă peste *via quintana*, situație particulară și determinată de momentul la care a fost ridicată construcția.

Cronologia. Având în vedere situația descrisă, datele privind cronologia ne lipsesc.

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. În faza actuală a proiectului se propune construirea unui rampe care să ofere acces la clădirea pretoriului și reamenajare spațiul verde. Facem precizarea că zona unde se propune amenajarea rampei se află în curs de cercetare. În cazul reamenajării de peisaj se interzice cu totul orice intervenție de nivelare a solului sau plantări de arbuști.

4. Sistemul defensiv al castrului cuprinde sectoarele:

K – latura de sud a castrului (cu trei sub-sectoare K1 – *porta praetoria*, K2 - curcina dintre colțul de SV al castrului și *porta praetoria*; K3 curcina dintre *porta praetoria* și colțul de SE al castrului);

L – latura de est a castrului (cu trei sub-sectoare: L1 – *porta principalis sinistra*; L2 – curcina dintre colțul de SE al castrului și *porta principalis sinistra*; L3 – curcina dintre *porta principalis sinistra* și colțul de NE al castrului);

M – latura de nord a castrului (cu trei sub-sectoare M1 – *porta decumana*; M2 – curcina dintre colțul de NE al castrului și *porta decumana*; M3 - curcina dintre *porta decumana* și colțul de NV al castrului);

N – latura de vest a castrului (cu trei sub-sectoare: N1 – *porta principalis dextra*; N2 – curțina dintre colțul de NV al castrului și *porta principalis dextra*; M3 – curțina dintre *porta principalis dextra* și colțul de SV al castrului)

K – latura de sud a castrului (cu trei sub-sectoare K1 – *porta praetoria*, K2 – curțina dintre colțul de SV al castrului și *porta praetoria*, K3 – curțina dintre *porta praetoria* și colțul de SE al castrului).

K. Latura de sud a castrului. Pentru descrierea mai ușoară am împărțit-o în trei sub-sectoare: K1 – *porta praetoria*, K2 – curțina dintre colțul de SV al castrului și *porta praetoria* și K3 curțina dintre *porta praetoria* și colțul de SE al castrului.

Gradul de cercetare și valorificare a rezultatelor cercetărilor arheologice. Primele săpături arheologice la *porta praetoria* au fost făcute de către Pamfil Polonic în anul 1901. La momentul respectiv, starea de conservare a monumentului era foarte bună. În perioada 1962-1976, Emilian Popescu prin intermediul secțiunilor SG și SB a secționat *agger*-ul și a degajat zidul de incintă. De asemenea, a trasat alte două secțiuni pe exteriorul zidului de incintă, prin care a identificat cele două turnuri de curțină de pe latura de sud, cel situat pe curțina de la vest de *porta praetoria*, fiind și cercetat (POPESCU, POPESCU 1970, fig. 1). În perioada 1983-1985, colectivul compus din Constantin C. Petolescu și Teodor Cioflan a degajat pe exterior sectorul din zidul incintă cuprins între turnurile din colț de sud-vest și colțul de sud-est ale castrului până aproape de nivelul plintei, în contextul lucrărilor de încercare de reconstituire a laturii sudice a castrului. Facem precizarea că la sud de zidul de incintă nu au fost făcute nivelări, urmărindu-se pe cât posibil să nu fie afectate depunerile arheologice. De asemenea, pe porțiunea restaurată, în spatele zidului, s-a încercat ca în *agger* intervențiile să fie minimale și nu s-a procedat la nivelări, pentru a nu distruge relația stratigrafică cu restul structurilor arheologice (vezi fig. 25-28).

În perioada 1983-1987, a fost resăpată *porta praetoria*; s-a cercetat turnul situat pe curțina de la vest de *porta praetoria*. Pandantul acestuia de pe curțina de la est de aceeași poartă a fost golit. Totodată, s-a trasat secțiunea SP prin care s-a urmărit cercetarea elementelor de fortificare.

Scurtă descriere a situației arheologice. *Porta praetoria* era flancată de două turnuri de formă rectangulară, prezentând spre intrare câte doi contraforți (ușori) ce serveau la susținerea arcului porților. Distanța dintre cele două turnuri este de 5,90 m, fără ușori, și 3,80 m, cu ușori. Dimensiunile exterioare ale turnurilor, în exterior latura lungă măsoară 4,90 m, iar zidurile lor exterioare au o grosime de 1,90 m, iar cele interioare 0,90 m. Camera parterului turnurilor măsoară 2,50 (2,55) m × 2,40 m. Spre deosebire de celelalte turnuri de poartă turnurile porții

aveau un ieșind mai mare din zidul de incintă. Această situație rezulta din faptul că în porțiunea dintre turnul de curtină și turnurile de la porta praetoria, zidul prezintă o ușoară deviație spre interior (aprox. de la jumătatea distanței dintre cele două turnuri). Zidurile turnurilor sunt realizate din bolovani de râu legați cu mortar de bună calitate, la colțuri și bolți (ușorii) a fost folosită piatră de Albești, după cum precizează Pamfil Polonic (TUDOR 1936, 102, fig. 10).

Cele două ziduri de curtină ies în afara zidurilor cu cca. 0,30 m și au latura exterioară de cca. 3,40 m și formă rectangulară. Camerele interioare ale turnurilor de curtină au în medie $1,40 \times 1,50$ m.

Zidul de incintă. Elevația zidului de incintă (aici, păstrată până la cota de 1,00 m – 1,40 m) a fost construită tot din bolovani de râu legați cu mortar de calitate. Partea superioară a plintei se află la același nivel cu baza *agger*-ului (nivelul de călcare antic). Plinta are o înălțime de 0,40 m, iar fundația realizată tot din bolovani de râu măsoară 0,50 m. În SP s-au observat elementele sistemului de fortificare: între zid și prima *fossa* a fost lăsată *berma*, lată de 2,50 m. Prima *fossa* are o deschidere de 7,50 m și o adâncime de 2,30 m. A doua *fossa* are o deschidere de 3,50 m și o adâncime de 1,20-1,30 m. Între cele două fossae, intervalul este de circa 5,20 m (PETOLESCU, CIOFLAN 1995, 19, fig. 1).

În perioada 1985-1993, s-a încercat reconstituirea laturii sudice. În porțiunea de curtină dintre colțul de SV al castrului și *porta praetoria* zidul de incintă a fost înălțat până la nivelul de drum de rond (până la cota de 3 m) și a fost reconstituit turnul de curtină și o porțiune din parapetul de creneluri. În acest sector, s-au făcut o serie de intervenții și asupra *agger*-ului, cota sa a fost înălțată. La *porta praetoria*, turnurile ei au fost ridicate până la cota de 4 m, reprezentând înălțimea parterului. La est de poartă, zidul a fost consolidat, paramentul exterior completat până la cota la care se păstra *agger*-ul. Din fericire, stoparea proiectului a făcut să nu se intervină cu completări peste *agger*.

Evident, din păcate, reconstituirea înălțimii și aspectului s-a făcut pe baza analogiilor, și, mai ales, a imaginației, rezultatul nefiind deloc mulțumitor. Nu avem niciun fel de informație despre nivelul de înălțime direct din cercetările de la castru. Pe baza analogiilor, castele din nordul Africii (Bu-Njem, construit în aceeași perioadă cu castrul de la Jidova, în 201 p. Chr., având dimensiuni aproape la fel ca cel de la Jidova, 93×138 m și Gehriat el-Garbia) și informațiilor din sursele scrise (Caesar), zidurile aveau o înălțime de 3-3,5 m (10-12 picioare romane la Caesar), turnurile fiind mai înalte (la Bu-Njem a fost sugerată o înălțime între 7,5 și 12 m – având patru etaje, după cum este menționat într-o inscripție: *excelsae turres quater divisae* – AE 1995, 1641; <https://irt2021.inslib.kcl.ac.uk/en/inscriptions/IRT1091.html>; MACKENSEN 2008, 289; iar Gheriat el-Garbia turnurile de curtină erau înalte de 9 m, iar unul

dintre turnurile de poartă, *porta praetoria*, este acum păstrat la 10 m, având inițial 12-12,5 m, MANCKESEN 2011-2012, 85 și 90-92). Totuși pentru unele castre din Britannia, e. g. Birdoswald și Housesteads, au fost sugerate înălțimi mai mari ale zidurilor de incintă, între 4-4,5 m.

Cronologia. Zidul, turnurile, poarta și *agger*-ul sunt constituite la începutul secolului al III-lea p.Chr. Având în vedere că nu s-au făcut cercetări arheologice preventive pe toată latura reconstituită nu se cunosc structurile arheologice anterioare *agger*-ului sau ulterioare acestuia.

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. Se propune reconstituirea integrală a laturii sudice, măsura care poate afecta grav patrimoniul arheologic. Având în vedere că în agger vor fi făcute nivelări și adăugiri pentru a se atinge cota inițială se impune cercetarea arheologică preventivă a întregii zone afectate de proiect, respectiv prin secționarea agger-ului pe toată lungimea zidului de incintă. Totodată, ulterior definitivării cercetării arheologice preventive se vor lua măsurile necesare pentru conservarea, protejare și punerea în valoare a noilor structuri arheologice identificate. O soluție de compromis ar fi ca nivelul agger-ului să rămână cel actual, atunci, nefiind afectat, nu va fi nevoie ca acesta să fie cercetat arheologic preventiv. Credem că această soluție nu afectează autenticitatea structurilor antice, ceea ce este de dorit într-un astfel de proiect.

Pentru turnurile de colț și turnul de curtină situat pe curcina dintre *porta praetoria* și colțul de SE al castrului, care au fost doar degajate, se impune cu prioritate cercetare arheologică preventivă. Reamintim că acestea nu au fost practic cercetate niciodată, nu există documentație de șantier și nu se poate interveni asupra lor dacă nu vor fi reddezvelite prin cercetare arheologică preventivă.

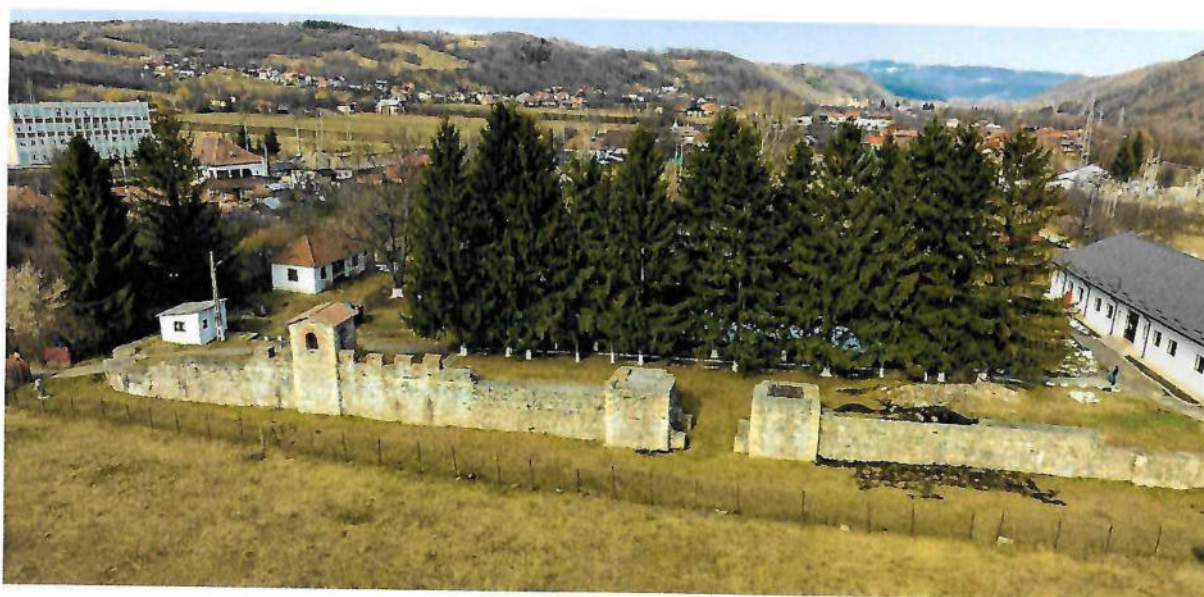

Fig. 25. Latura de sud a castrului – starea actuală (fotografie din dronă 2021, vedere dinspre sud).

Fig. 26. Latura de sud a castrului – starea actuală (fotografie din dronă 2021, vedere dinspre vest).

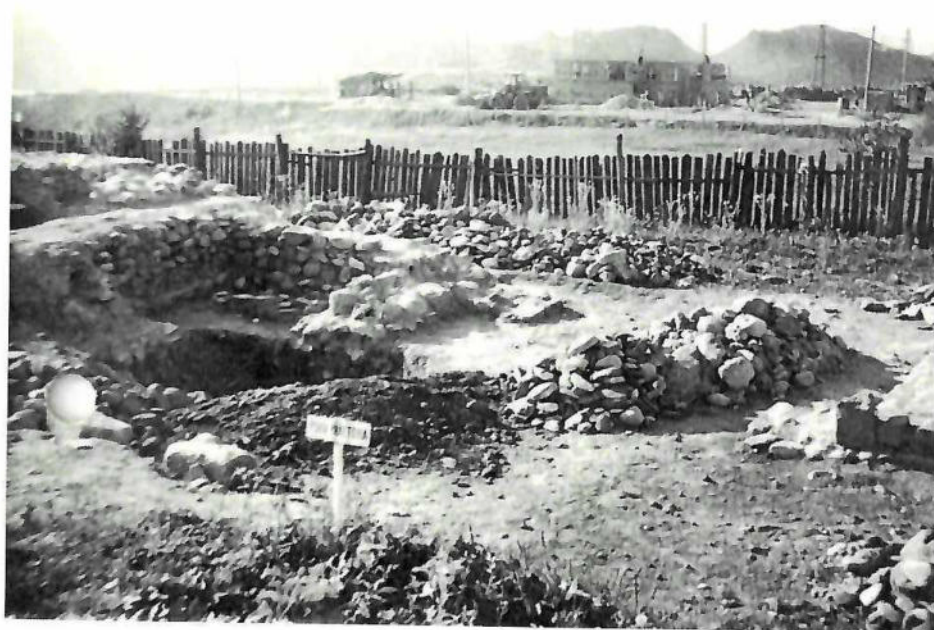

Fig. 27. *Porta praetoria* anterior restaurării.

Fig. 28. *Porta praetoria* starea actuală de conservare.

a

b

Fig. 29. Zidul de incintă de pe latura de sud anterior conservării (fotografiile ilustrează modul în care a fost degajat zidul și intervențiile în *agger*).

L. Latura de est a castrului cu sub-sectoare: L1 – *porta principalis sinistra*; L2 – curcina dintre colțul de SE al castrului și *porta principalis sinistra*; L3 – curcina dintre *porta principalis sinistra* și colțul de NV al castrului.

Gradul de cercetare și valorificare a rezultatelor cercetărilor arheologice. Pamfil Polonic a efectuat săpături la *porta principalis sinistra* (TUDOR 1936, 102. În perioada 1962-1967, secțiunile SK, SI, SD și SA trasate de Emilian Popescu și Eugenia Popescu au surprins elementele sistemului defensiv al castrului. SA și SK au fost tasate și în exteriorul zidului de incintă, intersectând *fossae*-le. Prin intermediul secțiunilor SH, SC, SF și SM1 au fost identificate turnurile de pe curcina dintre *porta principalis sinistra* și colțul de NV al castrului și turnul de colț (singurul cercetat integral). Din păcate, în raportul publicat în 1970, descrierea structurilor arheologice este rezumativă (POPESCU, POPESCU 1970, 253). În perioada 1983-1987, a fost resăpată *porta principalis sinistra*, iar în spatele clădirii muzeului de sit (C1), pe curcina dintre *porta principalis sinistra* și colțul de SE al castrului a fost identificat un alt turn de curcină, golit până la adâncimea de 1 m. De asemenea, a fost cercetat turnul de curcină situat la est de *praetorium*. Acesta a fost recent redegajat și în campania 2023.

Scurtă descriere a situației arheologice: Agger-ul, *via sagularis* din zona curcina dintre colțul de SE al castrului și *porta principalis sinistra*, precum și parte din turnul de curcină, turnul porții și intrarea prin poartă sunt suprapuse clădirea muzeului, denumită C1, cu suprafață de 45,70 × 9,90 m. Construcția a servit drept cantină a Întreprinderii Miniere în perioada 1938-1962.

Porta principalis sinistra are aceleași caracteristici cu ale porții pretoria (*porta praetoria*), singura diferență este aceea că ieșindul ei față de zidul de incintă este de 0,90 m.

Toate cele trei turnuri de curcină au dimensiuni similare. Situația turnul de curcină a identificat de către Emilian Popescu și Eugenia Popescu prin intermediul secțiunii H, cercetat integral în 1985 și consolidat în anul 1986 și redegajat în campania 2023 se prezintă astfel: în 1985, zidurile sale se păstrau până la cota de 1,00 m (latura dinspre nord). Camera interioară măsoară 1,45 m (pe direcție V-E) × 1,52 m (pe direcție N-S). Zidul turnului care face corp comun pe cu zidul de incintă al castrului măsoară 1,05 m, cu laturile interioare de 0,86 m. Turnul iese în afara zidului de incintă cu 0,15- 0,20 m. Intrarea era situată pe latura de vest și măsoară 0,97 m. Podeaua parterului turnului era constituită din lespezi de piatră legate cu mortar. Toate aceste aspecte au fost observate și în anul 1985, la momentul cercetării turnului.

În 2023, s-a observat că pentru a facilita accesul la turn, în fața sa a fost amenajată o stradă. Acesta avea o lățime de 2,35 m și era constituită dintr-un dalaj de bolovani de râu

așezat pe un strat de pământ galben amestecat cu pietricele. Acest strat stătea pe solul antic, brun-negricios.

De asemenea, în campaniile 2021-2022, în sectorul cuprins între latura de est a pretoriului și zidul de incintă au fost secționare *via sagularis* și *agger*-ul; s-a observat structura zidului de incintă (CCA 2022).

Zidul de incintă s-a conturat la adâncimea de 0,30-0,40 m, având o lățimea de 1,70-1,75 m. La adâncimea de 1,40 m de la conturare, el prezenta o plintă care ieșea în afara zidului 0,15 – 0,25 m și avea o înălțime de 0,35 m, fiind construită din bolovani de râu legați cu un mortar de bună calitate. Elevația zidului de incintă (aici, păstrată până la cota de 1,40 m – 1,50 m) a fost construită tot din bolovani de râu legați cu mortar de calitate. Partea superioară a plintei se află la același nivel cu baza *agger*-ului (nivelul de călcare antic). Sub plintă, fundația zidului a fost constituită astfel: pe stratul de pietriș aluvionar au fost așezate două – trei asize de bolovani mici, legați cu mortar de slabă calitate (cu mult nisip în compoziție), peste care era pusă o asiză de bolovani de mari dimensiuni (cu diametrul de 0,10-0,20 m), poziționați oblic, având aspect de spic. Între ei și baza plintei au fost puse alte două asize de bolovani mici. Fundația realizată în acest mod avea o înălțime de 0,50 m, iar plinta măsura 0,40 m. Fundația și plinta au o înălțime de 0,90 m (CCA 2022) În secțiune P, unde a fost observată fața exterioară a zidului a fost surprinsă aceeași situație pe care am descris-o anterior. Prin urmare, zidul avea o grosime de 1,70-1,85 m iar plinta și fundația aveau o lățime de circa 2,00-2,20 m (PETOLESCU, CIOFLAN 1995, 19, fig. 1).

Agger-ul era constituit din pământ galben, amestecat cu mult pietriș, în campania din 2022, s-a observat că sper zid, porțiunea a fost umplută cu pietriș, iar deasupra s-a completat cu lut galben și pietre pentru a da astfel stabilitate structurii. *Agger*-ul are o lățime la bază de 5 – 5,60 m. În sectorul cuprins între pretoriu și zidul de incintă, după cum am subliniat, *agger*-ul a fost sacrificat pentru a face loc încăperilor cu hipocaust, care reprezintă o extindere a *praetorium*-ului.

Sub *agger*, tot în campaniile 2021-2022, a fost observat un nivel cu ceramică, semnalat și de Emilian Popescu, și un șir de gropi de stâlpi, dispus paralel cu zidul de incintă, la 1,40 – 1,60 m vest față de acesta. Pământul din *agger* este scurs în aceste gropi.

Via sagularis are o lățime de 3,50 m. Traseul ei nu este continuu, fiind blocat de construcții ulterioare, un bun exemplu fiind situația de la est de *praetorium*.

Cronologia. Zidul de incintă și *agger*-ul sunt contemporane, acesta din urmă pornind de la baza plintei. Nivelul cu ceramică de sub *agger*, pe care apar și gropile de stâlpi este considerat de Emilian Popescu ca un prim nivel de locuire, acesta descriind astfel situația:

Pornind de jos în sus, primul nivel de locuire a fost găsit distinct numai sub agger. El este acoperit de valul de pământ al aggerului și cronologic nu a durat mult. Stratul de depuneri e foarte subțire: în afară de o pătură de arsură cu cărbune, puține fragmente ceramice, oase și două vetre, nu putem menționa altceva. O observație pe care ținem s-o relevăm în mod deosebit este următoarea: toate depunerile primului nivel suprapun stratul de mortar căzut de la lucrările de construire ale zidului de incintă întins pe lângă zid pe o lățime de circa 0,30 — 0,40 m (situație constatată și în campania 2022).

Al doilea nivel este contemporan cu agger-ul și a fost găsit pe întreaga suprafață a castrului. Lui îi corespund majoritatea clădirilor atât din piatră cu mortar, cât și cele din lemn sau piatră cu pământ.

Al treilea și cel de al patrulea nivel au fost sesizate la locuința dintre horreum și zidul de incintă și la unele turnuri. Aceste ultime două niveluri sfârșesc printr-un incendiu. Ele sînt și cele mai bogate în materiale arheologice. Succesiunea clară a celor patru niveluri de la locuința din lemn sus-amintită constă din: primul nivel acoperit de agger; al doilea contemporan agger-ului; apoi nivelul trei realizat prin sacrificarea de la o anumită înălțime a agger-ului pentru a se face loc locuințelor; nivelul patru e marcat de un pavaj de cărămizi așezat peste locuința arsă și distrusă. Sfârșitul ultimelor două niveluri, marcate pe întreaga suprafață a castrului de puternice straturi de arsură, trebuie să fi fost catastrofal; în schimb, primele două par să fi încetat o dată cu unele restructurări ale zonei locuite cînd, pentru lărgirea ei, a fost nevoie de sacrificarea agger-ului. (POPESCU, POPESCU 1970, p. 252-253 — vezi și descrierile anterioare pentru sectorul vest horreum).

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. În faza actuală a proiectului se propune demolarea clădirii C1 cu suprafața de 75 mp și reamenajarea zonei cu refacerea traseelor urmate de *via sagularis* și de *via principalis*. Date fiind aceste intervenții, dar și faptul că imobilul suprapune parțial mai multe structuri de zid (un turn de curtină, un turn de poartă și cele două drumuri aminte) ca demolare și reamenajarea spațiului să fie însoțite de cercetare arheologică preventivă. Nivelarea ulterioară și stabilirea traseelor și nivelurilor păstrate din zidăria antică și din agger, precum și traseul exact al *via sagularis* se va face prin cercetare arheologică preventivă.

Fig. 30. Zidul de incintă și agger-ul degajate în suprafața dintre *praetorium* și zidul de incintă (Sp. II) : a. zidul de incintă cu fundația ; b. Profilul de nord al Sp. II pe care se observă agger-ul în secțiune și depunerile anterioare ; c. agger-ul secționat în zona turnului de curtină, cu amprenta pe sol.

M. latura de nord a castrului, cu sub-sectoarele: M1 – *porta decumana*; M2 – curcina dintre colțul de NE al castrului și *porta decumana*; M3 – curcina dintre *porta decumana* și colțul de NV al castrului.

Gradul de cercetare și valorificare a rezultatelor cercetărilor arheologice. Latura de nord a fost degajată parțial de către Dimitrie Butculescu în 1876. Pamfil Polonic cercetează *porta decumana*, realizează și un plan al ei și degajează o porțiune din șanțul din fața aceleiași porți. Între anii 1967-1976, Emilian Popescu a resăpat *porta decumana*, iar prin intermediul secțiunilor SG și SE a identificat și cercetat turnurile de curtină de pe latura de nord a castrului. Pentru a observa elementele sistemului defensiv a trasat secțiunile SM și SN (în exteriorul castrului prin *fossae*).

Scurtă descriere a situației arheologice: Latura de nord a castrului este foarte puțin afectată de intervenții moderne. Zidul de incintă se păstrează aici până la cota de 1,90 m, la fel și agger-ul.

Porta decumana are dimensiuni mai mici în comparație cu celelalte porți ale castrului. Turnurile de la porta au formă rectangulară, spre intrare ele prezintă doar un singur contrafort (ușor), distanța dintre ele este de 5,10 m, fără ușori, și de 3,30 m, cu ușori și ies în fața zidului de incintă cu 0,90 m. Cele două turnuri de curtină au dimensiuni relativ similare cu lungimea laturii exterioare de 3,40 m și camerele de 1,40 m × 1,20 m.

Pamfil Polonic precizează că prima *fossa* din fața porții avea o deschidere de 7,50 m, situație care se regăsește pe latura de sud.

Cronologia. Zidul de incintă, poarta și turnurile de curtină sunt construite în prima jumătate a secolului al III-lea.

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. În faza actuală a proiectului se propune reamenajare spațiul verde. Facem precizarea că se interzice cu totul orice intervenție de nivelare a solului. Recomandăm ca intervențiile să fie minime. Consolidarea zidurilor va fi efectuată cu supraveghere arheologică.

N. Latura de vest a castrului, cu sub-sectoarele: N1 – *porta principalis dextra*; N2 - curcina dintre colțul de NV al castrului și *porta principalis dextra*; N3 - curcina dintre *porta principalis dextra* și colțul de SV al castrului.

Gradul de cercetare și valorificare a rezultatelor cercetărilor arheologice. În secolul al XVII-lea, latura de vest era slab conservată sau mult aplatizată, fapt care l-a făcut de L. F. Marsigli, că pe acesta parte castrul era închis cu un val de pământ. În 1876, Dimitrie Butculescu dezvelește pe exterior latura de vest a castrului. De asemenea, întreprinde și unele săpături la *porta principalis dextra*. Aceasta va fi săpată integral de către Pamfil Polinic. Între anii 1967-1976, Emilian Popescu a cercetat turnurile situate între poartă și colțul de nord-vest. *Porta principalis dextra* și un turn aflat pe curcina de la sud de aceasta au fost cercetate în perioada 1985-1988. În același interval au fost realizate și secțiunile Q și R, având scopul de a identifica elementele sistemului de fortificație a castrului.

Scurtă descriere a situației arheologice: La sud de *porta principalis dextra*, parțial zidul și agger-ul sunt suprapuse de o construcție modernă – C3 cu suprafața de 12,05 m × 5 m, iar în imediată apropiere de turnul din colțul de SV al castrului, de zidul de incintă este lipită o altă clădire – C2, cu suprafața de 4,65 m × 3,60 m. De asemenea, turnul de colț a fost tăiat de amenajarea aleii de acces.

Porta principalis dextra are aceleași caracteristici cu ale porții principale (*porta praetoria*), singura diferență este aceea că ieșindul ei față de zidul de incintă este de 0,90 m. Toate cele trei turnuri de curtină au dimensiuni similare. Pe această latură, Emilian Popescu constată unele intervenții ulterioare

Cronologia. Zidul de incintă, poarta și turnurile de curtină sunt construite în prima jumătate a secolului al III-lea. Pe această latură, Emilian Popescu constată unele intervenții ulterioare constituirii *agger*-ului, identificând, după cum am subliniat, două niveluri de locuire, denumite de autor nivelurile al treilea și al patrulea (vezi discuția mai sus).

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. În faza actuală a proiectului se propune demolare celor două clădiri și reamenajare spațiul, situație care presupune cercetarea arheologică preventivă. De asemenea se propune reamenajarea traseului urmat de *via sagularis*. Propunerea noastră este ca traseul ei să fie doar sugerat, fără degajare ei. Tot pe traseul, aceste laturi sunt poziționați doi stâlpi de iluminat, unul în zona turnului din colțul NV al castrului și altul în sectorul dintre *horreum* și zidul de incintă. Având în vedere situațiile arheologice întâlnite în ambele sectoare propunerea noastră este ca ei să fie relocați chiar din faza actuală a proiectului. Nivelarea se va efectua sub supraveghere arheologică. Dezafectarea drumului actual, din vecinătatea turnului de la colțul de SV se va face cu supraveghere arheologică.

5. Zona extra-muros cu două sectoare: O – Sud extra-muros și P – Sud-Vest Extra-muros.

Gradul de cercetare și valorificare a rezultatelor cercetărilor arheologice. Exceptând secțiunile trasate pentru a identifica elementele de fortificare ale castrului (secțiune P/1985, zona extramurană a castrului de la Jidova nu a fost cercetată. În anul 2022, în suprafața respectivă au fost făcute cercetări magnetometrice care au indicat posibile structuri legate de prezența unei așezări civile.

Scurtă descriere a situației arheologice: Pornind de la zidul de incintă spre exterior o suprafață cu raza de 25 m este acoperită de *berma* și *fossae*, elemente componente ale sistemului de fortificare a castrului. În secțiunea P a fost surprinsă următoarea secvență: *berma*, lățime de 2,50 m; prima *fossa*, lățime de 7,50 m; o adâncime de 2,30 m; interval lat de 5,20 m; a doua *fossa* cu deschidere de 3,50 m și o adâncime de 1,20-1,30 m. Arheologic, au fost identificate două *fossae*, însă facem precizarea că limitele secțiunii P/1985 au fost determinate de delimitările de proprietate. Totodată la sud de *fossae*, în zona din fața porții principale de acces în castru (*porta praetoria*) ar putea fi prezent drumul roman, al cărui traseu ocolește castrul pe la est (observație făcută de L. F. Marsigli și de către Pamfil Polonic).

Cronologia. *Fossae*-le au fost săpate în același moment cu construcția castrului, în prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr. Structurile de așezare civilă trebuie să fie contemporane castrului.

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. La sud de limita *fossae*-lor, în faza actuală a proiectului se propun:

- amenajarea (lipită de *fossa* castrului, cu promenoarul suprapune *fossa*) unei clădiri regim de înălțime P+2 de tipul: Parter + E1 parțial + Turn-E2 parțial-retras cu suprafața de 432,60 mp (suprafața nu include promenoarul din față lat de 2,50 m și din lateral care măsoară 2,00 m);
- intrarea principală a circuitului de vizitare - Pod din lemn acces în castru, cu lățimea de 3.00 m și lungimea de 16,60; cu degajarea pe trasul acesteia a unei se propune degajarea unei suprafațe cu deschiderea de 3,50 m și lățimea de 14 m;
- la sud de aleea actuală de acces se va amenaja o parcare și alte amenajări pentru facilitarea accesului cu suprafața de circa 1.200 mp (parcare propriu-zisă măsoară 963 mp, iar zona dintre zidul de incintă și parcare acoperită cu pavele măsoară 237 mp).

De asemenea, în spațiul dintre poartă și clădirea care va deservi muzeul, unde urmează să se amenajeze un pod care să sugereze trecere peste *fossa* antică. Atragem, atenția că dimensiunile propuse pentru lățimea *fossei* nu corespund cu realitatea din teren. În zona respectivă *fossa* are o deschidere de 7,5 m, în timp ce în proiect se propune o deschidere de 3,5 m. În situația dată, fie se renunță la degajare parțială a *fossa*-ei și construirea unui pod, fie se alege să fie degajată structura pe întreaga ei lățime. În spațiile verzi rămase libere, nu se vor efectua nivelări. **Data fiind importanța zonei din fața porții principale de acces (porta praetoria), pe spațiul de trecere dintre aceasta și clădirea muzeului nou amenajată se impun cercetări arheologice preventive. Pe suprafața în care se amenajează parcare se vor efectua cercetări arheologice preventive.** Pentru zona parcare propriu-zisă în suprafața de 963 mp se impun cercetări arheologice preventive. Pentru suprafața de 263 mp se va efectua o secțiune cu scopul de a cerceta arheologic și delimita elementele sistemului de fortificare ale castrului (*fossa*-berma). În rest, suprafața va rămâne în conservare. Sugestia noastră este să se restrângă suprafața pavată.

7. Drumurile din castru: *via praetoria*, *via sagularis* și *via quintana* traseele stradelor de la est și vest de clădirea comandamentului (*principia*). *Via decumana* nu a fost luată în discuție deoarece nu face obiectul proiectului.

Gradul de cercetare și valorificare a rezultatelor cercetărilor arheologice. *Via praetoria* a fost identificată pe traseul secțiunii SJ, trasate de Emilian Popescu, și nu se afla într-o stare bună de conservare. *Via principalis* a fost intersectată de secțiunile G și B, de data acesta, structura având o stare bună de conservare. *Via sagularis* a fost intersectată în mai multe puncte din castrul. Stradela de la vest de *principia* a fost degajată în proporție de 50% în campania 2011. Traseul urmat de *via quintana*, care mărginea la nord magazia de cereale (*horreum*) și clădirea comandamentului (*principia*), a fost documentat în *retentura dextra*. Acolo, la est de magazia de cereale, traseul acestui drum nu se mai continuă, ci este blocat de o baracă militară.

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. În stadiul actual al proiectului se propune ca traseul de vizitare să făcut pe „alei reconstituite pe vechile trasee romane, pavaj cu piatra, nu necesită alterarea contextului”. De la început, respingem cu totul soluția degajării drumurilor antice, iar nivelările pentru amenajarea aleilor nu trebuia să depășească în profunzime nivelul vegetal. Recomandăm ca pe zonele unde sunt diferențe de nivel să fie amenajate rampe. Reconstituirea traseelor urmat de *via praetoria* și *via principalis* nu este problematică, în schimb, pentru *via sagularis* și *via quintana*, după cum am văzut, în epoca romană, trasele lor nu erau continue. În cazul, traseului urmat de *via sagularis* considerăm că o soluție mai potrivită ar fi să se marcheze punctul din care acesta se desprindea din drumurile principale (*via praetoria*, *via decumana*).

Traseul propus în proiect pentru *via quintana* este poziționat greșit și suprapune încăperea cu pavaj de cărămidă și care este dispusă în capătul unei barăci. În acest caz, propunem să fie corectată eroare.

În condițiile în care amenajările de trasee nu vor afecta nivelurile arheologice, lucrările se vor realiza sub supraveghere arheologică.

9. PROPUNERI

A. *Principia*. Pe lângă lucrările de consolidare a zidurilor care vor fi efectuate cu supraveghere arheologică, din prezentarea proiectului reiese faptul că edificiul va fi supratraversat de rampe, alcătuind astfel un traseu de vizitare. În stadiul actual, având în vedere că nu se cunoaște prin ce fel de sistem vor fi susținute, nu putem propune o soluție pentru cercetarea arheologică.

B. Edificiul cu hipocaust (clădirea ofițerilor). Lucrări de consolidare vor fi efectuate cu supraveghere arheologică.

C. *Horreum* (Magazia de cereale). În faza actuală a proiectului intervențiile se limitează la consolidarea zidurilor deja restaurate în perioada 1985-1989. Orice intervenție în sol va fi

făcută cu supraveghere arheologică sau, după caz, precedată de cercetare arheologică. Recomandăm ca lucrările de intervenție să fie astfel gândite, încât să nu necesite cercetare arheologică preventivă.

D. *Horreum Vest* – Zidul de incintă. Pentru acest sector prin proiectul de reabilitare în acest sector se propune reamenajare/sugerare traseului urmat de *via sagularis* și amplasarea unui stâlp de iluminat. După cum am arătat, situația arheologică relevată de cercetările arheologice din anii 1964-1967 este destul de complexă, ea oferind date deosebit de importante pentru cronologia și topografia castrului, în acest caz, cercetarea neputând fi limitată la suprafața drumului roman, ci trebuie să acopere acoperi întreg sectorul descris. Data fiind importanța științifică propunem ca la momentul de față să nu se facă intervenții de niciun fel în acest sector.

E - F. *Praetorium* și zona dintre zidul de est al *praetorium*-ului și zidul de incintă. În cazul pretoriului, propunem ca lucrările de consolidare să fie efectuate cu supraveghere arheologică, iar în cazul amenajării rampelor de vizitare, soluție de cercetare (supraveghere/cercetare arheologică preventivă) va ține seama de modul în care aceste sisteme se ancorează în sol.

Pentru zona de la est de *praetorium*, propunem redimensionarea construcției de protecție pentru zona cercetată arheologic în perioada 2015-2024, astfel încât să acopere toate structurile arheologice evidențiate. De asemenea, facem precizarea că limitele de nord ale încăperilor nu sunt până la momentul de față clare, situația aceasta fiind determinată de stadiul cercetărilor arheologice (fig. 17-24). În partea de vest, unele dintre structurile arheologice sunt lipite de clădirea pretoriului, aspect de care trebuie să se țină seamă în momentul amenajării construcție de protecție. În zonele afectate de montarea pilonilor de susținere vor fi efectuate cercetări arheologice preventive. Suprafața afectată de amenajarea construcție de protecție a structurilor arheologice va fi considerată prioritară în cercetarea arheologică preventivă.

G. *Praetentura dextra* (vest față de *via praetoria*) și H – *praetentura sinistra* (est față de *via praetoria*). În reamenajare spațiul verde se interzice cu totul orice intervenție de nivelare a solului. Dezafectarea tuturor structurilor (e. g. alea asphaltată), inclusiv tăierile de arbori se vor efectua supraveghere arheologică.

I. *Retentura dextra* (vest față de *via decumana*)

Gradul de afectare și soluții de protejare a patrimoniului arheologic. Demolarea construcției C4 și remodelarea terenului pe amplasamentul ei vor fi condiționată de cercetare arheologică preventivă (Sp. = 80 mp). Recomandăm să fie re poziționat corect traseul urmat de

via quintana, care nu corespunde cu realitate din teren. La momentul de față, el suprapune baraca nr. 2 și încăperea cu pavajul de cărămidă. Având în vedere starea de conservare a acestei încăperi, la momentul de față protejată de o amenajare improprie, recomandăm ca aceasta să fie înlocuită cu o altă construcție de protecție. Facem precizarea că se interzice cu totul orice intervenție de nivelare a solului.

J. Retentura sinistra (est față de *via decumana*). Pentru această zonă atragem atenția că rampa de acces la clădirea pretoriului suprapune o zonă aflată în curs de cercetare. În cazul reamenajării de peisaj se interzice cu totul orice intervenție de nivelare a solului sau plantări de arbuști.

Reconstituirea integrală a laturi sudice trebuie să fie făcută astfel încât să nu afecteze grav patrimoniul arheologic. Având în vedere că în *agger* vor fi făcute nivelări și adăugiri pentru a se atinge cota inițială, posibile degajări, se impune ca cercetarea arheologică preventivă să acopere întreaga suprafață a acestei structuri pe zona afectată de proiect. Se poate lua în considerare renunțarea la intervenții la nivelul *agger*-ului, nemaifiind nevoie în acest caz de cercetare arheologică preventivă. Astfel nu vor fi afectate autenticitatea și integralitatea, *agger*-ul fiind bine păstrat în această zonă.

Pentru turnurile de colț și turnul de curtină situat pe curcina dintre *porta praetoria* și colțul de SE al castrului, care au fost doar degajate, cercetare arheologică preventivă se impune cu prioritate, întrucât practic acestea nu au fost cercetate niciodată cu metode moderne și lipsește orice fel de documentație de șantier.

Sugerăm ca intervențiile să se limiteze la coservarea și consolidarea reconstituirilor prezente deja și eventual doar să se sugereze cu materiale ușoare formele și înălțimea inițială, despre care reamintim că nu avem niciun fel de indiciu din cercetările arheologice. Având în vedere că vor exista reconstituiri virtuale în muzeul de sit, suntem de părere că reconstruirea integrală a laturii sudice a castrului nu se impune și este rodul unei concepții de restaurare depășită în momentul de față.

Atragem, de asemenea, atenția că în această zonă cercetarea arheologică are un gradul de complexitate foarte mare și necesită dotări tehnice deosebite. Totodată, ulterior definitivării cercetării arheologice preventive se vor lua măsurile necesare pentru conservarea, protejare și punerea în valoare a noilor structuri arheologice identificate.

L. Latura de est a castrului cu sub-sectoare: L1 – *porta principalis sinistra*; L2 – curcina dintre colțul de SE al castrului și *porta principalis sinistra*; L3 curcina dintre *porta*

***principalis sinistra* și colțul de NV al castrului.** Pentru acest sector recomandăm ca demolarea clădirii C1 cu suprafața de 75 mp și reamenajarea zonei cu refacerea traseelor urmate de *via sagularis* și de *via principalis* să fie însoțite de cercetare arheologică preventivă. Nivelarea ulterioară va fi efectuată după realizarea cercetării arheologice preventive, care va stabili exact traseul și nivelul păstrat al zidului de incintă, traseul și nivelul păstrat al *agger*-ului, precum și traseul exact al *via sagularis*.

M. latura de nord a castrului, cu sub-sectoarele: M1 – *porta decumana*; M2 – *curtina dintre colțul de NE al castrului și porta decumana*; M3 – *curtina dintre porta decumana și colțul de NV al castrului*. Având în vedere stare bună de conservare a zidului de incintă în acest sector, recomandăm că intervențiile de orice natură (modelări de peisaj) să fie minime. Consolidarea zidurilor va fi făcută cu supraveghere arheologică.

N. Latura de vest a castrului, cu sub-sectoarele: N1 – *porta principalis dextra*; N2 – *curtina dintre colțul de NV al castrului și porta principalis dextra*; N3 – *curtina dintre porta principalis dextra și colțul de SV al castrului*. Demolare celor două clădiri și reamenajare spațiul se va face cu cercetarea arheologică preventivă. Tot pe traseul, aceste laturi sunt poziționați doi stâlpi de iluminat, unul în zona turnului din colțul NV al castrului și altul în sectorul dintre *horreum* și zidul de incintă. Având în vedere situațiile arheologice întâlnite în ambele sectoare propunerea noastră este ca ei să fie relocați chiar din faza actuală a proiectului.

5. Zona extra-muros cu două sectoare: O – Sud extra-muros și P – Sud-Vest Extra-muros.

1. Având în vedere importanța zonei pentru patrimoniul arheologic, întreaga suprafață de la sud de zidul castrului, inclusiv zona de parcare (cu toate dotările adiacente), anterior demarării lucrărilor de construcție va fi investigată prin cercetări non-invazive (magnetometrie, rezistivitate electrică, fotogrammetrie).

2. Pentru suprafața pe care se va construi noul muzeu - clădire regim de înălțime P+2 de tipul: Parter + E1 parțial + Turn-E2 parțial-retras în suprafața de 432,60 mp se impun obligatoriu cercetări arheologice preventive. Zonele de dotări tehnico-edilitare vor face și aceste obiectul cercetărilor arheologice preventive.

3. Pentru suprafața cu lungimea de 20 m și lățime de 3,5 m acoperită de alea care facilitează accesul dintre clădirea muzeului și *porta praetoria* se impun cercetări arheologice preventive.

4. Propunerea noastră este să se renunțe la degajarea parțială făcută în *fossa* castrului. În punctul respectiv *fossa* are o lățime de 7,50 m, nu de 3,50 m. În condițiile în care este agreată soluția degajării fossei, atragem atenție că cercetarea arheologică va fi efectuată pe toată

lățimea de 14 m și pe lungimea de 20 m (spațiul dintre noul muzeu și *porta praetoria*). Măsura este impusă de faptul că elementele sistemului de fortificare a castrului alcătuiesc un tot și trebuie cercetate împreună.

5. Pentru zona parcarei propriu-zisă în suprafață de 963 mp se impun cercetări arheologice preventive. Pentru suprafața de 263 mp se va efectua o secțiune cu scopul de a cerceta arheologic și delimita elementele sistemului de fortificare ale castrului (*fossa-berma*). În rest, suprafața va rămâne în conservare. Sugestia noastră este să se restrângă suprafața pavată, zona rămânând verde.

Drumurile din castru: *via praetoria*, *via sagularis* și *via quintana* trasele stradelor de la est și vest de clădirea comandamentului (*principia*). În stadiul actual al proiectului se propune ca traseul de vizitare să fie făcut pe „alei reconstituite pe vechile trasee romane, pavaj cu piatra, nu necesită alterarea contextului”. De la început, respingem cu totul soluția degajării drumurilor antice, iar nivelările pentru amenajarea aleilor nu trebuie să depășească în profunzime nivelul vegetal. Recomandăm ca pe zonele unde sunt diferențe de nivel să fie amenajate rampe. Reconstituirea traseelor urmate de *via praetoria* și *via principalis* nu este problematică, în schimb, pentru *via sagularis* și *via quintana*, după cum am văzut, în epoca romană, traseele nu erau continue. În cazul, traseului urmat de *via sagularis* considerăm că o soluție mai potrivită ar fi să se marcheze punctul din care acesta se desprindea din drumurile principale (*via praetoria*, *via decumana*).

Traseul propus în proiect pentru *via quintana* este poziționat greșit și suprapune încăperea cu pavaj de cărămidă și care este dispusă în capătul unei barăci. În caz, propunem să fie corectată eroare.

În condițiile în care amenajările de trasee nu vor afecta nivelurile arheologice, lucrările vor fi efectuate sub supraveghere arheologică.

Excludem cu totul soluția iluminarea marginală a drumurilor antice din castru.

Sugestii: - La zidul de sud sugerăm ca intervențiile să se limiteze la coservarea și consolidarea reconstituirilor prezente deja și eventual doar să se sugereze cu materiale ușoare formele și înălțimea inițială, despre care reamintim că nu avem niciun fel de indiciu din cercetările arheologice. Având în vedere că vor exista reconstituiri virtuale în muzeul de sit, suntem de părere că reconstruirea integrală a laturii sudice a castrului nu se impune și este rodul unei concepții de restaurare depășită în momentul de față.

- Cu privire la drumurile din castru propunerea noastră este să fie sugerate în teren doar traseele urmate de *via praetoria* și *via principalis*, fără ca pe marginea lor să fie introduse

spoturi luminoase. În cazul traseului urmat de *via sagularis*, eventual poate fi sugerat punctul din care, acesta se desprindea din cele două drumuri principale.

- Obligatoriu zonele cu pavaj din baracă militară situată în raetentura dextra, încăperile cu hipocaust de la est de *praetorium* și hipocaustul reconstituit din aceeași clădire romană (marcate pe plan cu 1-3) vor fi acoperite cu structuri de protecție.

Concluzii și recomandări. Gradul de complexitate ridicat presupune ca anterior demarării proiectului cercetărilor/lucrărilor de restaurare: diagnostic non-intruziv cu prospecțiuni geofizice care vor avea ca scop investigarea structurilor subterane (fundații, resturi de ziduri, dărâmătură) pe zona afectată de proiect, zidul de incintă și zona de la sud și sud-vest de castru cu următoarele tipuri de metode:

- tomografiei de rezistivitate electrică (ERT – *Electrical Resistivity Tomography*).
- tomografiei de rezistivitate electrică 2D și 3D (ERT *Electrical Resistivity Tomography*)

În etapa anterioară și în timpul cercetării arheologice:

- documentarea zonei afectate de proiect și supusă cercetătorii arheologice prin:
 1. fotogrammetrie aeriană (Aerial Photogrammetry - AP) se va utiliza un sistem avansat de dronă cu modul GPS RTK, modelul DJI Mavic 3E (utilizare industrială),
 2. fotogrammetrie de proximitate (Close-Range Photogrammetry CRP) și alte tehnici care vor avea ca rezultat crearea de: *Model digital al elevației (DEM) de mare rezoluție, cu densitate de date de 2.81 cm/pix; Modele 3D fotogrammetrice, Model digital al elevației*
 3. metoda TLS - scanarea LiDAR terestru (terrestrial LiDAR scanning – TLS), în special pentru structura de elevație a incintei castrului și a tuturor structurilor din piatră din castru.

De asemenea, se va acorda o atenție deosebită înregistrării datelor colectate în teren, operându-se cu toate mijloacele tehnice disponibile: GPRS, dronă etc.

Cercetările arheologice vor fi coordonate responsabilul științific al sitului prin intermediul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, instituția responsabilă pentru cercetările arheologice sistematice la castrul de la Câmpulung-Jidova. Propunem un colectiv de cercetare arheologică mai larg, compus din cel puțin 5 arheologi și trei tehnicieni.

Atragem atenția asupra costurilor necesare cercetărilor arheologice și prevederea lor în bugetul propunerii de proiect. Cercetările arheologice se vor desfășura pe durata a 9-11 luni.

Nu în ultimul rând, atragem atenția că orice modificare de proiect trebuie comunicată responsabilului științific, indiferent de tipul lucrării, urmând să se decidă apoi dacă modificarea respectivă implică și activități cu specific arheologic, supraveghere sau săpătură.

10. BIBLIOGRAFIE

ILD

C. C. Petolescu, *Inscripțiile latine din Dacia*, I–II, București, 2005-2016.

BOGDAN-CĂTĂNICIU 1998

Ioana Bogdan Cătănicu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului roman*, Alexandria, 1997

BUTCULESCU 2009

D. C. Butculescu, *Călătorii și expediții arheologice în Muscel*, ediție îngrijită de D. Măndescu, Pitești, 2009.

MACKENSEN 2008

M. Mackensen, *Mannschaftsunterkünfte und Organisation einer severischen Legionsvexillation im tripolitanischen Kastell Gholai / Bu Njem (Libyen)*, în *Germania*, 86, 2008, p. 271-306.

MACKENSEN 2011-2012

M. Mackensen, *Survey and excavation of the German Archaeological Mission at the Roman fort of Myd(- -)/Gheriat el-Garbia and its vicinity, 2009/2010*, în *Libya Antiqua*, 6, 2011-2012, p. 83-102.

MARCU 2016

F. Marcu, *Frontierele imperiului roman în România*, în *Limes*, 1, 2016, p. 4-10.

MÂNDESCU 2014

D. Măndescu, *Jidova before Danubius Pannonicus-Mysicus*, în *Arheologia mileniului I p. Chr., III, Dunărea Inferioară între stepe și Imperiu*, editor Bogdan Ciupercă, Ploiești 2014, p. 15-49.

PETOLESCU, CIOFLAN 1988

C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Discuții pe marginea reconstituirii unor elemente ale sistemului de apărare al castrului roman de la Câmpulung-Jidava, jud. Argeș*, *RMMMIA* 19, 1988, 2, p. 70-72.

PETOLESCU, CIOFLAN 1993

C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Câmpulung-„Jidava”, castrul roman, jud. Argeș*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 1993*, volum îngrijit de Cornelia Stoica, Satu Mare, 1994, p. 15-16.

PETOLESCU, CIOFLAN 1995

C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Pescăreasa, jud. Argeș). Cercetările din anii 1978-1989*, Argeșis 7, 1995, p. 17-30.

PETOLESCU, CIOFLAN 2001

C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Câmpulung, jud. Argeș. Punct: Jidova, cartier Pescăreasa*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România – Campania 2000*, volum editat de M. V. Angelescu, C. Borș, I. Oberländer-Târnoveanu, București, 2001, p. 62-64.

PETOLESCU, CIOFLAN 2002

C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Câmpulung, jud. Argeș. Punct: Jidova – cartier Pescăreasa*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România – Campania 2001*, volum editat de M. V. Angelescu, C. Borș, I. Oberländer-Târnoveanu, F. Vasilescu, București, 2002, p. 94-95.

PETOLESCU ET ALII 2011

C. C. Petolescu, F. Matei-Popescu, T. Cioflan, I. Dumitrescu, *Câmpulung, jud. Argeș. Punct: Jidova*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România – Campania 2010*, volum editat de M. V. Angelescu, C. Bem, I. Oberländer-Târnoveanu, F. Vasilescu, Sibiu, 2011, p. 27-28.

PETOLESCU ET ALII 2012

C. C. Petolescu, F. Matei-Popescu, T. Cioflan, I. Dumitrescu, *Câmpulung, jud. Argeș. Punct: cartier Pescăreasa - Jidova*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România – Campania 2011*, volum editat de M. V. Angelescu, București, 2012, p. 38-40, pl. 11.

PETOLESCU ET ALII 2013

C. C. Petolescu, F. Matei-Popescu, T. Cioflan, I. Dumitrescu, *Câmpulung, jud. Argeș. Punct: cartier Pescăreasa - Jidova*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România – Campania 2012*, volum editat de V. Spinei, L. Mihailescu-Bîrliaba, I. C. Opriș, Editura Universității „Alexandru-Ioan Cuza”, Iași, 2013, p. 42-43.

PETOLESCU, MATEI-POPESCU, DUMITRESCU 2021

C. C. Petolescu, F. Matei-Popescu, I. Dumitrescu, *Noi cercetări arheologice din castrul de la Câmpulung (Pescăreasa, punct Jidova) (2010–2015) / New archaeological research at the Roman fort from Câmpulung (Pescăreasa, Jidova location) (2010–2015)*, în *Materiale și Cercetări Arheologice (S.N.)*, XVII, 2021, 129-163.

PETOLESCU ET ALII 2022

C. C. Petolescu, F. Matei-Popescu, I. Dumitrescu, Mădălina Sava-Moise, *Câmpulung, cartier Pescăreasa, jud. Argeș. Punct: Castrul roman Câmpulung – „Jidova”*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2021*, București, 2022, p. 85.

POPESCU, POPESCU 1970

Em. Popescu, Eugenia Popescu, *Raport preliminar asupra săpăturilor efectuate în anii 1962-1967 în castrul roman de lângă Câmpulung-Muscel (Jidova)*, *Materiale* 9, 1970, 251-263.

POPESCU, PETOLESCU, CIOFLAN 1984

Em. Popescu, C.C. Petolescu, T. Cioflan, *Distrugerea castrului roman de la Câmpulung (Jidava)*, *Studii și comunicări*, 3, Câmpulung-Muscel, 1984, p. 15-17.

TEODOR 2013

E. S. Teodor, *Urișul invizibil: Limes Transalutanus. O reevaluare la sud de râul Argeș*, Târgoviște, 2013.

TOCILESCU 1900

Gr. Tocilescu, *Săpături arheologice la Jidova (Muscel), Troianul (Teleorman), Purcăreni, corespondență cu privire la semnalări arheologice, rapoarte ale lui Pamfil Polonic*, Biblioteca Academiei Române, ms.

TUDOR 1936

D. Tudor, *Castrele romane de la Jidava, lângă Câmpulung în Muscel*, București 2, 1936, p. 89-117.

TUDOR 1940-1941

D. Tudor, *Știre nouă despre castrul Jidava*, BMMN 4, 1940-1941, 7-8, p. 89-101

ȚENȚEA, BUKHARDT 2017

O. Țențea, Britta Bukhardt, *Băile de pe frontierele Daciei romane*, București, 2017.

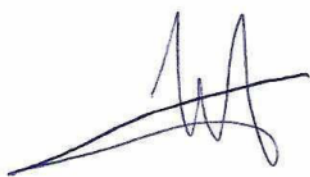
Întocmit,

Arheolog expert – AM-E-785

CS II Dr. Florian Matei-Popescu

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”

București

11. PLANURI